

İBN HACER'İN TAKRÎBU'T-TEHZÎB'DE BUHARÎ'NİN BİD'AT EHLİ OLMAKLA CERH EDİLEN RÂVÎLERİNDEN BAHSETMESİ VE HEDYU'S-SÂRÎ (MUKADDİME)DEKİ MÜDAFASI

Harun Reşit DEMİREL (*)

Bu çalışmamızda İbn Hacer'in Takrîbu't-Tehzîb isimli eserindeki Buharî'nin râvilerinden olan ve haklarında değişik alimlerce bidat ehli olmakla cerh edilen râvilerin, yine kendi eseri olan Hedyu's-Sârî (Mukaddime)de ki bu râvileri savunmasını ve savunma şekillerini tespit etmeye çalışacağız. Önce her iki eser hakkında bilgi vermek istiyoruz.

Takrîbu't-Tehzîb Hakkında Bilgi

İbn Hacer(852/1449), Mizzî(742/1341)'nin **Tehzîbu'l-Kemâl** isimli eserini kısaltarak **Tehzîbu't-Tehzîb** adıyla yeni bir eser ortaya koymuştur. Daha sonra bunu da kısaltarak **Takrîbu't-Tehzîb** isimli eserini meydana getirmiştir. Üzerinde çalıştığımız eser iki cilt olup Beyrut 1975 baskısıdır. Eserin birinci cildinde 4977, ikinci cildinde ise 6993 ricâl vardır. Ceman toplam ricâl sayısı 11970'dir.

İbn Hacer bu eserinde Kütüb-i Sitte ricâline, 19 eserde geçen ricâlleri de eklemiş bulunmaktadır¹. Ayrıca eserin, diğer kitaplarda olmayan bazı özellikleri de vardır. Bunlar:

1- Müellif, râvî hakkında kısa ve özlü bilgiler verdikten sonra, hakkında zikredilen cerh ve tadil lafızlarını zikreder.

2- Okunmasında zorluk çekilen lakap, künye ve isimleri harekelendirerek, okuyucuya kolaylık sağlamıştır.

3- Bu sahada râvîlerin tabakalarını veren tek kişidir. Böylece râvînin şeyhleri, talepleri, ölüm ve doğum tarihlerinin bilinmesi kolaylaşmıştır.

4- Cerh ve Ta'dil'in mertebeleri hakkında mukaddimedede bilgi vermiştir.

*) Dr., Y.Y.Ü. İlahiyat Fakültesi Hadis Arş. Gör.

1) İbn Hacer, Ahmed b. Ali, *Takrîbu't-Tehzîb*, (Tah: Abdu'l-Vehhab Abdu'l-Latif), Beyrût, 1975, I; H

Kitapta Geçen Cerh ve Ta'dil Lafızları Hakkında Bilgi

Eserde şahısların durumları hakkında bilgi verilmektedir. Onun için bu dereceler hakkında bilgi vermek gerekmektedir. Bu dereceler şunlardır:

1. Derece: Bu tabakada sahabe bulunmaktadır.
2. Derece: Bu tabakadakiler "evsâku'n-nâs" şeklinde fiil ile veya "sika-sika", "sika-mutkin" gibi kelimenin iki defa tekrar edilmesi veya eş anlamlı kelimenin tekrar edildiği şekli ile tadil edilen râvîlerdir.
3. Derece: Bu tabakada bulunanlar hakkında "sika", "mutkin", "sebt" "adl" gibi yukarıdaki ifadelerin tek olarak kullanıldığı tabakadır.
4. Derece: Yukarıdaki üç dereceden az aşağıda olan ve haklarında "leyse bihi be's", "la be's bihi", "sadûk" gibi ifadeler kullanılan tabakadır.
5. Derece: Dördüncü dereceden az aşağıda olan ve haklarında "sadûk", "seyyiu'l-hifz", "sadûk-vehmediyor", "lehu evhâm", "tağayyere bi aheretih" denilen râvîlerin bulunduğu tabakadır. Bu tabakaya kaderî, şif v.b bid'at ehli olmakla itham edilenler dahildir.
6. Derece: Çok az hadis rivâyet ettiği halde bundan dolayı hadisi terk edilmesi gerekmeyen râvîlerin bulunduğu tabakadır. Böyle olan bir râvînin hadisi mütabaat için alınmıyorsa "mabûl" olarak tavsif edilmiştir, böyle değilse "leyyin" olarak vasıflandırılmıştır.
7. Derece: Tevsik edilmediği halde kendisinden birden fazla kişinin rivâyette bulunduğu râvîlerin tabakasıdır. Böyle bir kişiye "mestûr" veya "meçûlu'l-hal" denir.
8. Derece: Hakkında muteber bir tevsik lafzı olmayan ve zayıf olduğu söylenen fakat zayıflığı açıklanmamış olan râvîlerin bulunduğu tabakadır. Böyle bir râvî "zayıf" olarak isimlendirilir.
9. Derece: Bir kişiden başkasının kendisinden rivâyette bulunmadığı ve tevsik de edilmemiş olan râvîlerin bulunduğu tabakadır. Böyle olan râvîye "meçûl" adı verilir.
10. Derece: Kati surette tevsik edilmemiş ve bir takım lafızlarla zayıf kabul edilmiş râvîlerin bulunduğu tabakadır. Böyle olan râvîler "metrûk", "metrûku'l-hadis", "vahi'l-hadis", "sakıt" olarak isimlendirilirler.
11. Derece: Yalancılıkla itham edilen râvîlerin bulunduğu tabakadır.
12. Derece: Hadis uydurucusu denilen râvîlerin bulunduğu tabakadır.

Eserde Geçen Tabakalar Hakkında Bilgi

Müellif eserde geçen râvîlerin bulunmuş olduğu tabakaları da vermektedir. Bu tabakalar ve bu tabakalara giren kişiler şunlardır:

Birinci Tabaka: Sahabe

İkinci Tabaka: İbnu'l-Müseyyeb gibi tabînin büyüklerinin bulunduğu tabakadır.

Üçüncü Tabaka: el-Hasenu'l-Basrî ve İbn Sîrîn gibi tabînin orta tabakasının bulunduğu yerdir.

Dördüncü Tabaka: ez-Zühri ve Katâde gibi ekseriyetinin kibâr-ı tabînden rivâyette bulunan kişilerin bulunduğu tabakadır.

Beşinci Tabaka: el-A'meş gibi bazılarının sahabîden duyduğu sabit olmayan ve bir iki hadis rivâyet eden tabînin küçüklerinin bulunduğu tabakadır.

Altıncı Tabaka: İbn Cüreyc gibi beşinci tabaka ile muasır olmakla beraber, her hangi bir sahabeyi görmemiş olanların bulunduğu tabakadır.

Yedinci Tabaka: Mâlik ve es-Sevri gibi etbau't-tabînin bulunduğu tabakadır.

Sekizinci Tabaka: İbn Uyeyne ve İbn Uleyye gibi etbau't-tabînin orta tabakasının bulunduğu tabakadır.

Dokuzuncu Tabaka: Yezîd b. Harûn, eş-Şafî, Ebî Davûd et-Teyâlîsî gibi etbau't-tabînin bulunduğu tabakadır.

Onuncu Tabaka: Ahmed b. Hanbel gibi tabîinle karşılaşmayan ve etbau't-tabîinden rivâyette bulunan büyük yaşta bulunan râvîlerin bulunduğu tabakadır.

On birinci Tabaka: Buharî, ez-Zühri gibi yaşça yukarıdakilerden küçük olan râvîlerin bulunduğu orta tabaka

On ikinci Tabaka: et-Tirmizî gibi etbau't-tabîinden rivâyette bulunan küçük yaşta olan râvîlerin bulunduğu tabakadır.

Bu bilgilerden sonra İbn Hacer'in haklarında konuşulan râvîleri savunmuş olduğu Mukaddime isimli eserinin muhtevasına geçebiliriz.

Hedyu's-Sârî Mukaddimetu Fethi'l-Bârî Hakkında Bilgi

İbn Hacer'in Fethu'l-Bârî isimli eseri bir mukaddime ve şerh'den meydana gelmiştir. Mukaddime olarak yazmış olduğu bu eser, H. 813 yılında yazılmıştır. İki ciltlik bir eser olan bu kitap 10 fasıldan oluşmaktadır. Bunlar:

Birinci Fası: Buharî'nin eserini tasnif etmesinin sebebi

İkinci Fası: Sahih'in mevzuu, onun buna verdiği önemin ortaya çıkarılması ve müellifin bu eserini isimlendirmesi.

Üçüncü Fası: Hadisleri takti', ihtisar etmesi ve bablarda hadislerin tekrar edilmesinin açıklaması

Dördüncü Fası: Muallak hadislerin rivâyet edilmesinin sebepleri ve bu husustaki hükümlerin açıklaması

Beşinci Fasıl: Buharî'nin Sahih'inde geçen garip kelimelerin alfabetik sıraya göre tasnifi

Altıncı Fasıl: Nesep ve lakaplardan birbirlerine benzeyenlerin açıklanması

Yedinci Fasıl: Mühmel isimlerin ortaya çıkarılması: Altı ana başlık altında lakapla zikredilenler, baba veya dede ismi ile zikredilenler,... gibi konular işlenmektedir. Bura-ya kadar olan kısım birinci ciltte yer almaktadır. Buradan sonra ki kısımlar ikinci ciltte yer almaktadır. Bu bölümde İbn Hacer, bablara göre Sahih'in tertibini-dizgi- açıklamaktadır.

Sekizinci Fasıl: Kitabın tertibine göre, ed-Darekutnî ve diğer alimlerin tenkit etmiş oldukları hadisler ve bunların müdafaa edildiği kısımdır. Bu da kitabın sıralamasına göre ele alınmıştır.

Dokuzuncu Fasıl: Alfabetik sıraya göre cerh edilen ricalin ismi ve müdafası: İbn Hacer'in giriş yazısından sonra alfabetik sıraya göre cerh edilen râvîler ve müdafası yapıldığı bu bölümde iki tane ana bölüm vardır Bunlar: Buharî'nin haklarında konuşulduğu halde kendilerinden muallak olarak hadis olmuş olduğu kişiler ve onların isimlerini vererek durumlarına işaret etmesi. İkinci bölümde ise bu şahıslar hakkında ki taan sebebinin temyizidir. Bunu da kendi arasında iki ana başlık altında işleyen İbn Hacer, birinci kısımda irca, teşeyyu', rafızî'lik, irca', kaderiyye, cehmiyye, haricî'lik, ibadiyye, ukadiyye, vakıfiyye gibi inanç sebebi ile zayıf kabul edilenleri alfabetik sıraya göre ele alarak incelemektedir. İkinci kısımda ise: ön yargılı, inatçı-dikkafalı-, ehl-i nakd olmamak ve hakkında konuşulan râvînin durumunu, o râvînin rivâyet ettiği hadis hakkında az bilgi sahibi olması, veya hakkında konuşulan râvîden sonraki zamanlarda yaşamış olması ve buna benzer haller gibi merdud sebeplerden dolayı cerh edilenler incelenmektedir.

Onuncu Fasıl: Sahih'deki hadislerin sayısı: Burada 14 ana başlık vardır. Bunlardan 4 tanesinde değişik konular işlenmektedir. Bunlar: Mezkur sıralamanın yukarıda zikredilen bablarla olan münasebetine dair Şeyhu'l-İslâm Ebû Hafs Ömer el-Bulkînî'nin ifadeleri, Alfabetik sıraya mevşül ve muallak olarak rivâyette bulunan sahabî'nin sayısı, İsimleri bilinmeyen kişiler veya isimlerinde ihtilaf edilenler, kadınların rivâyet etmiş oldukları hadislerin sayısı, gibi konular işlenmiştir. 10 ana başlık altında ise Buharî hakkında geniş bir şekilde ele alınmış bütün yönleri ile işlenmeye çalışılmıştır.

Bunlardan bazıları şunlardır: Buharî'nin nesebi, doğumu, hadis talebi, insanların onu medhetmesi ve ona karşı hürmetleri, hafızasının eşsizliği, muallel hadislerdeki geniş bilgisine dair haberler,....

İbn Hacer ayrıca Mukaddime'de şerhinde takip etmiş olduğu metodu zikretmiştir².

Bu bilgilerden sonra bidat ve bidat ehli kavramlarına geçebiliriz.

Bid'at Ehli Kavramı

Konumuzun ana mihverini bid'at ehli teşkil ettiği için önce bu kavramlar hakkında bilgi verelim.

Sözlükte bid'at: Söz ve fiil olarak daha önce yapılmayan bir şeyi ilk defa yapmaktır³.

İstilah olarak bid'at: Allah'a kullukta ve ibadette mübalağa kastı ile sonradan icat edilen ve şer'i yola benzeyen yol ve davranıştır. İbadet dışına teşmil edenlere göre bid'at: Dini gayelerle dîmî imiş gibi göstererek dinde icat edilen şeylerdir⁴. İbn Hacer ise bidati: "Dinde sünnetin zıttı ve karşıtı olan şeylerdir. Bunlar dini olarak iyi şeyler sayılmazlar."⁵ şeklinde tanımlar.

Bid'atçıdan maksad, nasların teviline dayanmak sureti ile Kur'ân ve sünnete ittiba eden ümmetin akidelerine zıt olan fikir veya akideyi benimseyen müslümandır⁶. Bid'at ehli ise; Bid'at sayılan amel ve görüş sahipleridir. Ehl-i sünnete göre bunlar: şia, mürcie, kaderiye, nasbiyye, mutezile, rafiziye, hariciye ve cehmiye fırkalarının müntesipleridir.

Muhaddisler bid'ati küfre düşüren ve düşürmeyen olmak üzere ikili taksime tabi tutarlar. Muhaddislerin ekserisi ve alimlerin bir çoğuna göre bid'atından dolayı küfre düşen kişilerin rivâyetleri makbul sayılmaz. Çünkü bid'atlarından dolayı küfre düşenlerin adalet vasfı ortadan kalmaktadır. Bid'atla tavsif edilen kimse ya tekfir edilir ya da fasık olmakla itham edilir. Ancak tekfere sebebiyet veren bid'at hakkında bütün alimlerin ittifak etmiş olmaları gerekmektedir⁷. Rafizilerin gulat kısmı buna örnek olarak verilebilir. Bid'ati ile küfre düşmeyenler hakkında ise; bu konuda değişik ifadeler kullanılmıştır. Ehl-i sünnet alimleri bu şekilde olan râvîlerin yalandan kaçınmakla bilinen, mürüvvete mani hallerden beri olmakla meşhur, diyanet ve ibadetle vasıflandırılmış kimselerin rivâyetleri hakkında ihtilaf etmişlerdir. Bu hususta üç görüş vardır:

1- Mutlak olarak kabul edilir.

Yani bir kimse mezhebinin misyoneri, propagandacısı olsa bile böyle bir râvînin rivâyeti kabul edilir. Bu görüşü İbn Hacer bazı kitaplarında benimsediği söylenmektedir⁸.

2) Çakan İsmail Lütfi, *Hadis Edebiyatı*, İst., 1989, s. 156

3) İbnu'l-Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, (Tah: Abdusselâm Muhammed Harun), Beyrût, 1991, I, 209

4) Şatîbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed el-Lahmî, el-Gimâfî, *el-İtisam* (Tah: Ahmed Abdu's-Şâfi), Beyrût, 1991, I, 28

5) İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, V, 156

6) Abdus'-Settâr Abdu'l-Hamîd el-Kudsi, "Bid'atçıının Rivâyeti", Tercüme: Polat Salâhaddin, *Erciyes Üniv. İlahiyat Fak. Der. Sayı: 3*, 1986, s. 400

7) İbn Hacer, (*Hedyu's-Sârî*) Mukaddime, (Kontrol: Taha Abdu'r-Raûf Sa'd- Mustafa Muhammed el-Herâvî- es-Seyyid Muhammed Abdu'l-Mu'tî), Kahire, Trh., II, 138; Ayrıca bkz: Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî* (Tah: Abdu'l-Vehhab Abdu'l-Latîf), II. Bsk., 1966. Kahire, I, 324

8) Zafer Ahmed el-Osmanî et-Tehânevî, *Kavâid fi Ulûmi'l-Hadis*, (Kontrol: Eşref Ali et-Tehânevî), (Tah: Abdu'l-Fettah Ebî Gudde) Karaçi, Trh., I, 139, I nolu dip not

İbn Hacer bu konuda şunları söyler: "zaruri bir şekilde dinden olduğu bilinen bir şeyi inkar etmiyorsa, böyle bir bid'ate düşmemekten başka vera ve takvasıyla birlikte rivâyetindeki zaptı da kuvvetli ise onun makbul sayılmaması için bir neden yoktur."⁹ İfadelerden de anlaşıldığı gibi böyle bir râvînin rivâyeti için dâî olmaması şartından bahsetmez. Ahmed Şâkir de bu sözünü naklettikten sonra "hafızın söylediği bu söz itibar edilmeye layık bir gerçektir. Aklı selim de bunu teyid eder."¹⁰ diyerek kendi görüşünün de bu yönde olduğunu ima eder.

2-Mutlak olarak kabul edilmez

Bu tür râvîlerin rivâyetleri hiçbir surette kabul edilemez.¹¹

3-Birtakım şartlara bağlı olarak kabul edilmesi

a-Mezhebinin propagandisti olup olmaması: Eğer bid'at ehlinden olan râvî mezhebinin dâîsi(propagandisti) değilse, bazı muhaddisler ve cerh ve tad'il imamları kendilerinden rivâyette bulunmakta bir beis görmezler. Bazıları da böyle de olsa bu tür râvîlerden bir takım gerekçelerden dolayı rivâyeti caiz görmezler¹². Muhaddis imam Mâlik, mezhebini davetçisi olmayan kişilerden rivâyette bulunmuştur¹³. Büyük cerh ve ta'dil imamı olan İbn Maîn'in de mezhebi bu şekilde idi. Seleme el-Ebreş, Hasan el-Eşker gibi râvîlerin rivâyetlerini almak konusunda bir beis görmemiştir¹⁴.

Muasır alimlerden et-Tehânevî de mezhebinin propagandisti olmayan râvî'den rivâyetlerinin kabul edilmesi yönünde görüş bildirerek şunları söyler: "Bu sonuncu görüş en mutedil olan görüştür. Bir çok imam da bu görüşü benimsemiştir. Hatta İbn Hibbân, bu görüşte ehl-i naklin icma ettiğini iddia eder. Fakat bu iddia tenkid götürür. Ayrıca bu ayırımı yapanlar kendi aralarında ihtilaf etmişler, bir yukarıda ifade edilen mutlak şekilde iktifa ederken, diğer bir kısmı başka şartlar teklif ederek iyice mukayyed hale getirmişlerdir. Onlar bu hususta derler ki: Dâî olmayanın rivâyeti bid'atini takviye edici, onu açık bir şekilde tahsin edici olursa kabul edilmez. Bu tarzda olmazsa kabul edilir."¹⁵

b- İttifakla adalet vasfını yitirmeyen bid'atcının rivâyeti: Böyle bir bid'atçı'nın rivâyeti hakkında ise bazı alimler bu şartı (adalet) yeterli göyerek rivâyette bulunmuşlardır. Muhammed b. İshâk b. Huzeyme (311/923), Abbad b. Yakub er-Ravendî'den rivâyette bulunur ve bana rivâyetinde sika, dininde müttehem olan Abbad haber verdi" derdi¹⁶. Yi-

9) Suyûtî, *Tedrîb*, I, 325

10) Ahmed Şâkir, *İhtisar-u Ulûmi'l-Hadis*, s. 100

11) et-Tehânevî, *Kavâid fi Ulûmi'l-Hadis*, I, 216

12) el-Hafîb el-Bağdadî Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sabit b. Ahmed, *el-Kifâye fi İlmi'r-Rivâye*, Haydarabad, 1357, s. 205

13) Kadî İyaz b. Mûsa el-Yahsûbî, *el-İlma' fi Ma'rifeti Usûli'r-Rivâye ve Takyidi's-Semâ'*, (Tah: Ahmed Sakr), Kahire, 1978, II. Bsk., s. 60

14) el-Bağdadî, *el-Kifâye*, s. 208

15) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 139; Ayrıca bkz: *et-Tehânevî, Kavâid fi Ulûmi'l-Hadis*, I, 140

16) ez-Zehabî, *Mizânu'l-İrâdal fi Nakdi'r-Ricâl*, (Neşreden: Ali Muhammed el-Becâvî), 1962, Beyrût, II, 379

ne bir cerh ve tadil imamı olan Ali b. el-Medînî şunları nakleder: Yahya el-Kattan'a Abdurrahman b. el-Mehdî'nin "bid'atte davasının reisi olan herkesin rivâyetini terkederim." sözü söylenince gülerek Katade'ye, Ömer el-Hemedânî'ye, İbn Ebî Davûd'a bunu nasıl yapacak? Eğer o böylelerinden hadis almazsa pek çok kişiyi terketmek zorunda kalacak.¹⁷ der. Bu ifadeden râvî'nin yalanı helal kabul etmediği, rivâyet ettiği hadisle bid'atını desteklemediği ve davasının propagandasını yapmadığı anlaşılmaktadır¹⁸.

ez-Zehbî bu konudaki görüşlerini Ebân b. Tağlib el-Küfî'nin hal tercümesinde verir. O şöyle der: "Bu râvî aşırı bir şüddür. Ama sadûk birisidir. Sıdkı bize bid'ati kendisinedir. Kendisini Ahmed b. Hanbel, İbn Maîn ve Ebû Hâtim tevsik etmişlerdir." ez-Zehbî daha sonra sözlerini bir sualle sürdürür. Şöyle bir sual akla gelebilir: Bid'at ehlinden olan birisini tevsik etmek nasıl caiz olur? Zira sika'nın ölçüsü adalet ve itkan'dır. Bid'at sahibi birisi nasıl adl olur?" Daha sonra bu sorulara şöyle cevap verir: "Bid'at iki çeşittir. 1- Küçük bid'at 2- Büyük bid'at

Küçük bid'at, şîi'likte aşırılıktır. Mübalağa ve mubalağa olmaksızın şîi'liktir. Bid'atin bu çeşidine din, vera ve sıdklarıyla birlikte tabiîn ve tebe-i tabiînde sıkça rastlanır. Bu gibilerin hadisleri reddedilecek olsa âsâr-ı nebeviyyeden büyük bir kısmı elden gider. Böyle bir durumun açık bir fesat olacağı bilenen bir şeydir. Büyük bid'at ise: Rafizilikte aşırılıktır ki; Hz. Ebû Bekr ve Ömer'i ret ve derecelerini düşürmektir. Bu çeşit bid'at sahiplerinin rivâyetleriyle ihticac edilmez. Zaten böyle kişilerde herhangi bir keramet de yoktur. Bu şekildeki bid'at sahiplerinin içerisinde güvenilen ve sadık hiç kimse yoktur. Onların işi gücü yalandır. Takiyye ve nifak onların لباسlarıdır. Hali böyle olanların rivâyetleri nasıl kabul edilebilir? Selef devrinde onların örflerine göre aşırı şîi: Hz. Osman, Zubeyr, Talha, Muaviye ve Hz. Ali'ye karşı sapan, onlar aleyhine konuşan ve onlara dil uzatan, söven kimsedir. Ama bizim zamanımızda aşırı şîi demek: bu büyükleri tekfir eden ve şeyheynden yüz çeviren kimsedir. Böyle bir kimse sapık ve iftiracıdır.¹⁹ Bu ifadeleri ile ez-Zehbî, aşırılığa kaçmayan, âdil ve mutkin olan ehl-i bid'at sahiplerinin hadislerinin kabul edilebileceğini ifade etmiş olmaktadır.

Yukarıda vermiş olduğumuz bilgilerden; bid'ati ile küfre düşmeyenler hakkında alimler değişik ifadeler kullanılmışlardır diyebiliriz. Müteşettit alimlere göre; bu tür râvîlerin rivâyetleri kabul edilmez, tenkitte gevşek davrananlara(mütesahil olanlar) göre

17) el-Bağdadî, *el-Kifaye*, s. 206

18) Ebû Gudde Abdu'l-Fettah, *Cevâbu'l Hafız Ebî Muhammed Abdi'l-Azîm el-Münzirî el-Mısri an Es'ileti fi'l-Cerh ve'l-Ta'dil*, Halep, s. 68.(Kimileri de dörtlü bir ayırıma tabi tutarlar. Buna göre: Birinci Görüş: Hadisleri hiçbir şekilde kabul edilmez, ikinci Görüş: Eğer yalanı helal kabul etmiyorlarsa bu tür râvîlerin rivâyetleri kabul edilir, üçüncü Görüş: Bid'at ehlinden olan râvî davasının propagandasını yapmıyorsa hadisi kabul edilir, dördüncü Görüş. Eğer râvî rivâyet ettiği hadisle bid'atını desteklemiyorsa rivâyeti kabul edilir.

19) ez-Zehbî, Şemsu'd-din Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Mizânü'l-İtidal*, I, 5; Ayrıca bkz: Ahmed Şakir, *Ihtisarü Ulumi'l-Hadis*, s. 101

bu tür râvîlerin rivâyetleri makbul'dur, orta yolu tutanlar ise yukarıda görüldüğü gibi bir takım şartlar ileri sürmüşlerdir²⁰.

Eseri üzerine çalıştığımız İbn Hacer'in bid'at ehli ve aralarındaki çekişmeler hakkında *Mukaddime*'de şu bilgileri verir: "Her gurup, muhalifinin bid'at ehli olduğunu iddia etmektedir. Bazen bu iddiada aşırılığa kaçılmakta ve muhalif taraf tekfir edilmektedir. Eğer bu ifadeler mutlak olarak kabul edilecek olsa tekfir edilmemiş gurup kalmayacaktır. İtimat edeceğimiz görüş şu olsa gerek: Dinden olduğu zaruri olarak malum olan, şeriaten mütevatir bir hükmü inkar veya bunun aksine itikat gibi bir bid'ate düşen kimse- nin bid'atı onun rivâyetini ret ettirmeyi gerektirir."²¹ O bu ifadeleri ile orta yolu tutarak ittifakla adalet vasfını yitirmeyen bid'atcının rivâyetinin kabul edilebileceği yönünde görüş bildirmektedir. Keza onun akait konusundaki ihtilaflardan dolayı gurupların birbirlerini taan etmeleri hakkında ki "...Bil ki akaitteki ihtilaflardan dolayı bir cemaat diğer cemaatı taan etmektedir. Bu hususta uyanık olup haklı olmadıkça bu çeşit taanlara itimat etmemek gerekir."²² sözleri de bunu teyid eder mahiyettedir.

Bu bilgilerden sonra *Takrîb*'te cerh edilen râvîler hakkındaki İbn Hacer'in mütalaalarına geçebiliriz.

Cerh edilen râvî'ler

I-Mürccî Olmakla İtham Edilenler

İbn Hacer, irca kelimesinin te'hîr manasına geldiğini belirttiikten sonra mürccî liğın alimlerce iki kısım olduğunu söyler. Bunlar:

1- Bunlardan bir kısmı irca' ile, Hz. Osman (r.a.)'dan sonra aralarında savaş bulunan iki guruptan hangisinin haklı hangisinin haksız olduğu hususundaki vermeyi tehir etmeyi kasteder.

2- Diğer bir gurup ise büyük günah işleyip, farzları terk edenler hakkında cehennemlik hükmünü vermeyi tehir etmeyi kastederler. Onlar: Böyle birisi iman ediyor ikrar ve itikatta bulunuyor ise bunlar olduğu müddetçe amel zarar vermez."²³

İbn Hacer'in bu görüşlerini veren et-Tehânevî, bu iki gurup hakkında ki görüşlerini şöyle açıklar: Birinci manada irca'nın hiçbir şekilde sapıklık olmadığı açıktır. Öyle ki tam bir vera ve ihtiyat olduğu bile söylenebilir. Sahabe arasında olan şeyler hakkında susmak, konuşmaktan iyidir. Bunun için kendisine mürccî denen herkes dininden dolayı itham edilmiş ve sünnet harici değildir. Bu hükme varmadan önce böyle bir râvînin halini araştırmak gerekir. Eğer sahabe arasında cereyan eden savaşlardan dolayı verilecek

20) el-Bağdadî, *el-Kifâye*, s. 194-202

21) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 139

22) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 139

23) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 213

hükmü Allah'a havale etmiş ve her iki gurptan birisini tercih etmemiş ise bu ehl-i sünnet'tir. Ve kesin olarak vera sahibi olan guruptandır. Ancak râvî'ye mürciî ismi günahların zararı yoktur düşüncesinden dolayı verilmişse böyle bir râvî dininden dolayı itham edilir²⁴.

Bu ifadelerden sonra İbn Hacer'in eserinde bid'at ehli olmakla cerh edilen râvîleri inceleyebiliriz.

1- Eyüb b. Âyız el-Buhterî el-Kûfî (?): Altıncı tabakadandır. Mürciî olmakla ithamedilmiştir²⁵. İbn Maîn, Ebû Hâtim²⁶, en-Nesâî, İclî²⁷ ve Ebû Davûd tevsik etmişler, Ebû Davûd Mürciî olduğu yönünde görüş bildirmiştir. Ebû Zur'a Mürciî olmasından dolayı zayıf olarak kabul etmiştir²⁸. Buharî mürciî olduğunu belirtmiş ve bununla beraber onun "sadûk" olduğunu söylemiştir²⁹. ez-Zehebî de onun hakkında şunları söyler: "İşin tuhafı Buharî onu hem zayıf kabul ediyor hem de ondan rivâyette bulunuyor!"³⁰

İbn Hacer ise onun hakkında şunları söyler: "Buharî, Sahih'in de ondan Meğazî kitabında, Ebû Mûşa el-Eş'arî kıssasında bir hadis rivâyet etmiştir. Onu da Şu'be'nin rivâyet etmiş olduğu hadise mütabaat için rivâyet etmiştir. Ayrıca Eyüb'ten Müslim ve et-Tirmizî'de rivâyette bulunmuşlardır."³¹ demektedir.

2- Hallâd b. Yahya b. Saffan el-Sülemî (213/828): Buharî'nin mümtaz hocalarındandır. Dokuzuncu tabakadandır. Mürciî olduğu söylenmiştir³². Ahmed b. Hanbel, el-Halîfî ve İclî³³ kendisini tevsik etmişlerdir. Onun hakkında İbn Numeyr: "Sadûk birisidir, ancak az da olsa hadislerinde hata vardır." demiş, el-Hâkim de ed-Dârekutnî'nin: "Sikadr. O bir hadiste hata etmiştir. Bu rivâyeti ise Şiir kitabında Amr b. Hâris tarîki ile Ömer'den yapmış olduğu rivâyettir. O bu hadisi ref etmiştir. Halbuki en-Nesâî bu rivâyeti mevkuf olarak rivâyet etmiştir." sözünü rivâyet etmiştir.

İbn Hacer yukarıda ki ifadeleri zikrettikten şunları söyler: "Buharî, Sahih'in de bundan başka hadisler de rivâyet etmiştir. Onun hakkında Ebî Hâtim: -mahalluhu sîdk- demiştir. Ebû Davûd ve et-Tirmizî kendisinden rivâyette bulunmuşlardır."³⁴

24) İbn Hacer, *Tehzîbu'l-Tehzîb*, I, 81; krş: et-Tehânevî, *Kavâid fî Ulûmi'l-Hadis*, I, 142

25) İbn Hacer, *Takrîbu'l-Tehzîb*, I, 90

26) İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve'l-Ta'dil*, Hindistan, 1952, II, 252

27) İclî, Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih Ebî'l-Hasen, *Târîhu's-Sikât*, Beyrût, 1984, s, 76

28) İbn Hacer, *Tehzîbu'l-Tehzîb*, I, 406

29) Buharî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, Beyrût, b.y.y., 1988, I/II 420, no: 1346; Ayrıca bkz: İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 59

30) ez-Zehebî, *Mizânu'l-İtidal*, I, 406

31) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 146

32) İbn Hacer, *Takrîbu'l-Tehzîb*, I, 230

33) İclî, *Târîhu's-Sikât*, s, 145

34) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 155

3- İbrâhîm b. Tehmân (86/705): Hadis imamlarındandır. Yedinci tabakadandır. Mürcîî olduğu söylenmiştir. Bu düşüncesinden daha sonra döndüğü de söylenmiştir³⁵. İbnü'l-Mübarek, İbn Maîn, İclî³⁶, İbn Rahuveyh ve cumhur tevsîk etmişlerdir. İbn Ammar ise zayıf olduğunu söylemiştir. Sâlih Cezre'ye İbn Ammar'ın sözü hatırlatılınca "İbn Ammar muhakkak el- Meaîf b. İmrân- İbrâhîm b. Tehmân- Muhammed b. Ziyâd-Ebü Hureyre tariki ile rivâyet edilen -fî evveli cumatin...- hadisinden dolayı böyle demiştir." şeklinde İbn Ammar'ın sözünü tevîl eder. Daha sonra Sâlih sözlerini şöyle sürdürür: "Bu sened İbrâhîm'in haricinde olan bir hatadır. Çünkü bir gurup, bu hadisi Ebû Cemre- İbn Abbas tariki ile rivâyet etmişlerdir. Ve doğru olanda bu senettir. Bu onun tasnifinde olan şekildir. İbn Ammar, İbrâhîm'in hadisini bilmemektedir."

Bu bilgilerden sonra İbn Hacer: "Buharî bu şekilde Meğazî kitabının sonlarında Ebû mir el-Ukadî-İbn Tehmân-Ebî Cemre-İbn Abbas tariki ile tahriç etmiştir. Sâlih Cezre, İbrâhîm'in irca düşüncesine meyli olduğunu söylemiştir. ed-Dârekutnî ise onun "sika" olduğunu belirttikten sonra hakkında irca düşüncesinde olduğu şeklinde konuşulduğunu söyler. el-Hâkim ise onun irca düşüncesinden döndüğünü söyler. İbn Hazm ise aşırıya kaçarak onun zayıf olduğunu söylemiştir. Ancak yukarıdaki ifadeler İbn Hazm'a cevap niteliğindedir. Buharî ekseriyetle onun hadislerini şevâhid olarak tahriç etmiştir." der³⁷.

4- Muhammed b. Hâzîm Ebû Muaviye (95/714): Dokuzuncu tabakadandır. Mürcîî olmakla suçlanmıştır³⁸ Yahya b. Maîn onun hakkında "Süfyan ve Şu'be'den sonra el-A'meş'in en güvenilir arkadaşlarındandır.", Ebû Hâtîm de "el-A'meş'in en güvenilir dostları önce Süfyan sonra Ebû Muaviye'dir"³⁹ demişlerdir. İrca düşüncesinden dolayı bazı alimler onun hakkında birtakım sözler sarfetmişlerdir. cûrî, Ebû Davûd'un onun hakkında: "O mürcie'dendir. Bir keresinde ise onun Kûfe'nin mürcîîlerin reisi olduğu söylenmiştir."⁴⁰ dediğini rivâyet eder. Ya'kub b. Şu'be ve İbn Sa'd "Sikadır. Tedlis yapmış olabilir. Mürcîî olmakla suçlanmıştır.", Ebû Davûd: "Mürcie'dendir.", en-Nesâî ve İbn Hırâş ise: "sika" demişler, İbn Hırâş bu ifadesine "el-A'meş dışındaki rivâyetlerinde ızdırıp vardır" sözünü eklemiştir. Buna benzer bir ifadeyi de Ahmed b. Hanbel de söylemiş ve onun Hişâm b. Urve'den yapmış olduğu rivâyetinde ızdırıp olduğunu söylemiştir. ez-Zehebî ise "onun mutlak manada zayıf olduğunu söyleyecek şekilde elimizde bir delil yoktur."⁴¹ demiştir.

35) İbn Hacer, *Takrîbu'r-Tehzîb*, I, 36

36) İclî, *Tarîhu's-Sikât*, s. 52, İclî onun hakkında "İa be's bihi" demektedir. İbn Hacer onun hakkında "tevsîk etmiştir, ifadesini her halde sehven demiş olsa gerek."

37) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 142

38) İbn Hacer, *Takrîbu'r-Tehzîb*, II, 157

39) İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve'r-Ta'dil*, VII, 247

40) İbn Hacer, *Tehzîbu'r-Tehzîb*, IX, 137

41) ez-Zehebî, *Mizânu'l-İtidâl*, III, 533,

İbn Hacer bu bilgileri verdikten sonra şunları söyler: "Buharî, onun el-A'meş dışındaki hadisleriyle ihticac etmemiştir. Buharî'de Hişâm b. Urve'den değişik rivâyetleri vardır ancak, onları tâbi olarak kullanmaktadır. Buharî onun, Bureyd b. Ebû Burde tarîki ile bir rivâyetini almıştır. et-Tirmizî de onun rivâyêtini tâbi olarak kullanmıştır. Diğer eser sahipleri ise bu râviyi delil olarak kullanmışlardır. Ali b. el-Medîni ve ed-Dârekutnî onu tevsik etmişlerdir. İbn Hıbbân'ın es-Sikât isimli eserindeki ona ait sözleri ise herhalde hata olsa gerek."⁴²

5- Osman b. Gıyâs er-Rasibî el-Basrî (?): Altıncı tabakadandır. Sika birisidir, mürcî olmakla itham edilmiştir⁴³. İmameynin hocasıdır. el-İclî, İbn Maîn, Ahmed b. Hanbel ve en-Nesâî onu tevsik etmişlerdir. Ebû Davûd ve Ahmed onun mürcî olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir. İbn Maîn ve İbnu'l-Medîni, Yahya b. Saîd'in İkrime'den olan rivâyetlerini Tefsîr'de zayıf kıldığını söylemişlerdir⁴⁴.

İbn Hacer bu bilgilerden sonra şunları söyler: "Buharî onun İkrime'den olan rivâyêtini bir yerde muallak olarak rivâyet etmiş, yine ondan olan başka bir hadisi de Edeb kitabında rivâyet etmiştir. Bunu Yahya b. Saîd-Osman-Ebû Osman-Ebû Mûsa tarîki ile rivâyet eder. Bu hadisi Ömer'in faziletinde yine Ebû Üsâme-Osman tarîki ile rivâyet etmiş ve tabilerini zikretmiştir. Bu râvî'den Müslim ve en-Nesâî rivâyette bulunmuşlardır."⁴⁵

6- Zerr b. Abdillâh el-Murhibî (80/699): Altıncı tabakadandır. Sika ve abid birisidir. Mürcî olmakla itham edilmiştir⁴⁶. Sika râvilerden birisidir. en-Nesâî, İbn Maîn, Ebû Hâtîm⁴⁷ ve İbn Numeyr tevsik etmişler, Ebû Davûd Mürcî olduğunu söylemiştir. İbrâhîm en-Nehâî ve Saîd b. Cubeyr ise onun mürcî olduğu görüşünü benimsememişlerdir. Bundan dolayıdır ki Kütüb-i Sitte alimleri kendisinden rivâyette bulunmuşlardır⁴⁸.

II- Haricî olmakla cerh edilenler

İbn Hacer, haricîliği şöyle tanımlar: Hakem olayından dolayı Hz. Ali'yi beğenmeyip onu ve Osman'ı ve zürriyetini terk edip savaşanlardır. Eğer onları tekfir ediyorlarsa haricilerin ileri gidenleridirler.(gulat)⁴⁹

42) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 192

43) İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, II, 13

44) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 178

45) İbn Hacer, *Mukaddime*, a.y.

46) İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, I; 238

47) İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, III, 453-4

48) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 156

49) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 213

50) İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, I; 231

7- Davûd b. Husayn el-Emevî (35/655): Altıncı tabakadandır. Harici olmakla itham edilmiştir⁵⁰. İbn Maîn, İbn Sa'd, el-İclî⁵¹, İbn İshâk, Ahmed b. Sâlih el-Mısri ve en-Ne-sâf tevsik etmişlerdir. Ebû Hâtim "leyse bi kaviyy" dedikten sonra "Eğer Mâlik ondan rivâyette bulunmasaydı hadisi terk edilirdi" demiş, Ebû Dâvud ise: "leyyin"⁵² demişlerdir. el-Cüzezanî: "la yahmedune hadisehu", es-Sâcîf: "Münkerü'l-Hadis ve haricî'lik görüşüyle yerilmiştir.", İbn Hıbbân, "Haricî'lik görüşünün propagandasını yapmamıştır." demişlerdir. Ali b. el-Medîni'nin, "İkrime'den olan rivâyeti münker'dir." şeklindeki sözlerini Ebû Davûd verdikten sonra: "İkrime'nin şeyhlerinden olan rivâyetleri doğrudur.", İbn Adıyy ise "Bana göre o sâlihu'l-hadis'tir." demiştir.

İbn Hacer onun hakkında şunları söyler: "Buharî ondan Mâlik-Ebû Süfyan-Mevla İbn Ebî Ahmed-Ebû Hureyre tarîki ile -el-Urâyâ- babında bir hadis rivâyet etmiştir, bunun da şevâhidi vardır."⁵³

8- İmrân b. Hittân es-Sedûsî (84/703): Üçüncü tabakadandır. Sadûk'tur. Haricî'dir ama bu görüşünden daha sonra dönmüştür⁵⁴. İbn Hacer Mukaddime'de şu bilgilere yer verir: "Haricîdir. Abbas el-Müberred: "İmrân, Safriye'nin kolu olan ka'diye'nin reisi, hatibi ve şairi idi." el-Ka'diye fırkası haricî'lerin bir kolu olup, devlet başkanına hurûcu kabul etmeyenlerdendir. İmrân mezhebinin dâîsi(propagandacı) olan birisi idi. Ali b. Ebî Talib'i öldüren Abdurrahman b. el-Melcem'i şiirle medh etmiştir. el-İclî kendisini tevsik etmiş tabîi olduğunu söylemiştir. Katade onun hadiste her hangi bir sebepten dolayı itham edilmediğini söylemiştir. Ebû Davûd ise: "bid'at ehlinde hariciler kadar hadisleri sahih olan bir fırka yoktur", demiş ve İmrân ve başkalarını da zikretmiştir. Hakkında Yakub b. Şeybe: "Sahabeden bir gurubu görmüştür. Sonunda harici görüşü benimsemiştir." el-Ukaylî ise işe'den hadis rivâyet etmiş olmasına rağmen ondan işittiği açıklığa kavuşmamıştır." demişlerdir.

İbn Hacer bu iddialara şöyle cevap verir: Buharî ondan Yahya b. Ebî Kesîr'in ondan rivâyeti olan bir hadisten başka bir hadis rivâyet etmemiştir. İmrân, şöyle der: işe'ye gelerek ipek hakkında sordum. Bana İbn Abbas'a git ve ona sor dedi. Ona geldim bana İbn Ömer git ve sor dedi. Ona gittim bana dedi ki: Ebû Hafs bana rivâyet ederek Hz. Peygamber(s.a.v.)'den "Kim bu dünyada ipekli giyerse öteki dünyada bundan nasibi yoktur." hadisini rivâyet etti. Bu hadisi Buharî mütabaat için rivâyet etmiş olup, onda bu tarikten başka bir tarikle daha İbn Ömer ve başkalarından mevcuttur. Müslim de bu hadisi başka bir tarikle İbn Ömer ve diğerlerinden rivâyet etmektedir. Müslim yine aynı hadisi başka bir tarikle yine İbn Ömer'den rivâyet etmiştir. Bazı hadis imamları Buharî'nin bu rivâyetini harici görüşü benimsemeden önce rivâyet ettiğini söylemektedirler. Bu ma-

51) İclî, *Târihu's-Sikât*, s.147

52) İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, III, 409

53) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 155

54) İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, II, 83

zeret çok kuvvetli bir mazeret değildir. Çünkü Yahya b. Ebî Kesîr bu hadisi el-Yemame'de el-Haccac'tan kaçtığı anda işitmiştir. el-Haccac ise harici görüşünden dolayı onu öldürmek istiyordu. Onun bu hikayesi meşhurdur ve el-Müberred'in el-Kâmil isimli eserinde mufassal ve kapsamlı olarak vardır. Ebû Zekerriya el-Mevsilî Tarih-i Musul isimli eserinde başkalarından İmrân'ın ömrünün sonlarına doğru bu görüşünden döndüğünü rivâyet etmiştir. Eğer bu doğru ise iyi bir mazerettir. Eğer bu doğru değilse mutabaat hususunda böyle birisinden hadis tahriç etmek zarar vermez⁵⁵. İbn Hacer "Ömrünün sonlarına doğru haricî görüşten dönmüştür." sözü "Buharî'nin ondan rivâyeti için en iyi mazerettir." dedikten sonra Ebû Davûd'un "bid'at ehlinde hariciler kadar hadisleri sahih olan bir fırka yoktur" sözünü tenkid sadedinde şu bilgileri vermektedir: "İbn Ebî Hâtim kâdî Abdullah b. Ukbe el-Mısırî-İbn Lehfa'nın tövbe eden haricilerden bazılarının -bir şey istediğimiz zaman onu hemen hadisleştiriverirdik-" sözünü rivâyet ederek tenkid eder⁵⁶.

III- Nasibî olmakla cerh edilenler

9- Herîz b. Osman el-Hımsî (63/682): Beşinci tabakadandır. Nasibî olmakla itham edilmiştir⁵⁷. Tabiînin küçüklerindedir. Ahmed, İbn Maîn, ve bazı hadis imamları kendisini tevsik etmişlerdir⁵⁸. Ancak el-Fullâs ve İclî⁵⁹ onun Hz. Ali hakkında ileri geri konuştuğunu söylemişlerdir. Ebû Hâtim ise onun hakkında: "Sika ve mutkin birisidir. Şam'da ondan daha iyi birisini bilmiyorum. Onun hakkında Nasibî olduğuna dair bana doğru bir bilgi ulaşmamıştır."⁶⁰ der.

İbn Hacer yukarıdaki bu bilgileri verdikten sonra: "Başka bir vecihten bu ifade geldiği gibi bunun zıttı da gelmiştir." der. Buharî dedi ki: "Ebu'l-Yemen, onun bir adamdan geçindiğini gördükten sonra onu terk etmiştir." İbn Hacer sözlerine devamlı şöyle der: "Bu onun hakkında söylenen sözlerin en doğrusudur. Umulur ki Herîz bu görüşünden rucu' etmiştir. Onun hakkında İbn Adıyy " O Şam'ın en güvenilir hadisçilerindedir. Ancak Hz. Ali'ye buğz ederdi.", İbn Hibbân: "Mezhebinin propagandasını yapardı, rivâyet etmiş olduğu hadislerinden uzak durmak gerekir." demişlerdir. İbn Hacer daha sonra sözlerini şöyle sürdürür: "Buharî Sahih'de ondan sadece iki hadis rivâyet etmiştir Birisi Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sıfatı hakkında olup, Abdullah b. Busr tarîki ile sülasiyatdandır. Diğeri ise Abdu'l-Vâhid el-Basrî-Vâsile b. el-Eskâ tarîki ile rivâyet etmiş olduğu hadisidir. Ashâb-ı Sünen kendisinden rivâyette bulunmuşlardır."⁶¹ der.

55) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 186-7

56) İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, VIII, 114

57) İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 159

58) İclî, *Tarîhu's-Sikât*, s. 112

59) İclî, *Tarîhu's-Sikât*, s. 112

60) İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, III, 289

61) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 150

10- Husayn b. Numeyr el-Vasitî (?): Sekizinci tabakadandır. Nasibî olmakla suçlanmıştır⁶². İbn Ebî Heyseme onun hakkında "Babama ondan niçin hadis yazmıyorsun? diye sorduğumda –Ona hadis için gittiğimde Ali'ye atıyordu, ben de bir daha ona hadis için gitmedim- dedi."⁶³ şeklinde bir rivâyette bulunur. Ebû Zur'a ve diğerleri kendisini tevsîk etmişlerdir. İbn Maîn'den "leyse bihi be'sun" dediği rivâyet edilmiştir. Ebû Ahmed de el-Kuna isimli eserinde buna yakın bir ifade tarzı kullanarak "leyse bi'l-kaviyy" demiştir. Ebû Hayme: "Ali'ye dil uzatırdı-Ona atardı- bundan dolayıdır ki ondan hadis almaya gitmedim." demiştir⁶⁴. Ebû Hâtim: "salih, leyse bihi be's"⁶⁵ demiştir.

İbn Hacer bu ifadeleri verdikten sonra onun hakkında şunları söyler: "Buharî Enbiya ve Tıp kitaplarında ondan birer hadis rivâyet etmiştir. Bu hadisi de Huşeym b. Muhammed b. Fudayl'a mütabaatta bulunmuştur. İbn Mâce dışında Ashâb-ı Sünen kendisinden rivâyette bulunmuşlardır"⁶⁶

11- Ziyâd b. İlâka (135/752): hakkında İbn Hacer'in bir müdafaası yoktur. Takrîb'te "sika, nasibî olmakla itham edilmiştir."⁶⁷ şeklinde bir ifade bulunmasına rağmen mezkur eserinde bu râviyi zikretmemiştir.

IV- Kaderî olmakla cerh edilenler

İbn Hacer, kaderiye'yi şöyle açıklar: Kaderî, şer yalnızca kul tarafından yapılır, düşüncesine inanan kişidir⁶⁸.

12- Abdullah b. Amr, Ebî el-Haccac et-Teymî el-Minkarî (24/645): Onuncu tabakadandır. Kaderî olmakla suçlanmıştır⁶⁹. İbn Maîn, Ali b. el-Medînî, Ebû Davûd, el-İcîlî, Ebû Zür'a, Ebû Hâtim⁷⁰ ve diğer hadis imamları onu tevsîk etmişlerdir. Ancak el-İcîlî ve İbn Hırâş ve bazı kişiler onun kaderî olduğunu yönünde görüş bildirmişlerdir, Ebû Davûd ise onun bu konuda konuşmadığını söylemiştir. Buharî ve Ebû Davûd kendisinden direk olarak rivâyette bulunmuşlar, diğerleri vasıta ile kendisinden rivâyette bulunmuşlardır⁷¹.

62) İbn Hacer, *Takrîbu'r-Tehzîb*, I, 184

63) ez-Zehebî, *Mizânu'l-İtidâl*, I, 554; İbn Hacer, *Tehzîbu'r-Tehzîb*, II, 391

64) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 152

65) İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve'r-Ta'dil*, III, 198

66) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 152

67) İbn Hacer, *Takrîbu'r-Tehzîb*, I, 269

68) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 213

69) İbn Hacer, *Takrîbu'r-Tehzîb*, I, 436

70) İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve'r-Ta'dil*, V, 119

71) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 169

13- Abdullah b. Ebî Lebîd (?): Altıncı tabakadandır. Kaderî olmakla suçlanmıştır. Ebû Ca'fer'in hilâfetine ilk yıllarında vefat etmiştir⁷². Ahmed, İbn Maîn , Ebû Hâtım⁷³, el-İclî⁷⁴ ve en-Nesâî onu tevsîk etmelerine karşın, ed-Derâverdî onun kaderî olmakla itham edildiğini söylemiştir. Safvan b. Suleym, Abdullah b. Lebîd öldüğü zaman cenaze namazına iştirak etmemiştir. İbn Sa'd onun hakkında: "Abid kişilerden birisidir, ancak kader hakkında konuşurdu." demektedir. el-Ukaylî ise "bazı hadislerine muhalefet edilmiştir." diyerek dikkat çekmektedir.

İbn Hacer bu ifadelerden sonra şunları söyler: "Buharî'de, Lebîd'ten Sıyam kitabının İtikaf babında bir tane hadisi vardır. Bu da Muhammed b. Ömer, Süleyman el-Ahvel-Abdullah b. Lebîd-Ebî Seleme-Ebî Saîd tarîki ile olup mütabaat içindir. et-Tirmizî dışındakiler kendisinden rivâyette bulunmuşlardır⁷⁵.

14- Abdu'l-Vâris b. Saîd b. Zekvan (108/726): Sekizinci tabakadandır. Kaderî olmakla suçlanmasına rağmen bu ispatlanamamıştır⁷⁶. Muhaddislerin meşhur ve ileri gelenlerindedir. Şu'be onun hadis ezberlemesini medhetmiş, Yahya b. Saîd el-Kattan da onun ezberine müracaat etmiştir. İbn Maîn'e "Basralıların en güvenilir şeyhi kimdir?" diye sorulmuş, o da onu, saydığı isimlerin içerisine dahil etmiştir⁷⁷. Ebû Zur'a, Ebû Hâtım, İbn Nümejr, İbn Sa'd, en-Nesâî ve el-İclî onu tevsîk etmişler, el-İclî "Kaderî'dir, ancak görüşünün propagandasını yapmazdı."⁷⁸ demiştir. Buharî, Abdu'l-Vâris'in oğlu Abdussamed'in babasından kader hususunda hiçbir şey duymadığını babası hakkında yalan söylendiği şeklinde bir rivâyeti nakletmektedir. es-Sacî de Ali b. Ahmed-Hıdb e b. Hâlid tarîki ile Abdu'l-Vâris'in: "Hiçbir zaman itizal görüşünü benimsemedim." sözünü rivâyet etmiştir. es-Sacî daha sonra onun hakkında: "Kaderî olduğu yolundaki iddiadan başka bir şey söylenmemiştir." der.

İbn Hacer bu ifadeleri eserinde zikrettikten sonra onun hakkında: "İhtimal onun bu görüşünden döndüğüdür. Bilakis bana vazîh olduğuna göre onu kaderî olmakla itham edenler; onun Amr b. Ubeyd'i medhetmesinden kaynaklanmaktadır. Abdu'l-Vâris onun hakkında "Bilsem ki o sadûk birisidir ondan hadis rivâyet ederdim." demiştir. Bazı hadis imamları Amr b. Ubeyd'i yalancılıkla itham etmişler, meclislerine katılmayı men etmişlerdir. Bu sebepten dolayı Abdu'l-Vâris kaderî olmakla itham edilmiştir. Ancak kendisiyle cemaat ihticac etmişlerdir."⁷⁹ bu şekilde bilgi verir.

72) İbn Hacer, *Takribü't-Tehzîb*, I, 443

73) İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, V, 148

74) İclî, *Tarîhu's-Sikât*, s. 274

75) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 170

76) İbn Hacer, *Takribü't-Tehzîb*, I, 527

77) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 176

78) İclî, *Tarîhu's-Sikât*, s. 314: Ayrıca bkz.; Buharî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, III/2/118

79) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 176

15- ta b. Meymûne el-Basrî, Ebû Muâz (31/651): Dördüncü tabakadandır. Kaderî olmakla suçlanmıştır⁸⁰. Onu; Ebû Zur'a, İbn Maîn⁸¹, en-Nesâî, tevsik etmişlerdir. Ebû Hâtîm: "salih, la yuhtecce bi hadisihi"⁸² İbn Adiy: "Bazı hadisciler hadislerini hoş karşılamamışlar, Buharî ve birçok kişi kaderî olduğunu söylemişlerdir." demişlerdir.

İbn Hacer onun hakkında et-Tirmizî dışındakiler kendisiyle ihticac etmişlerdir. ta'nın Buharî de Enes b. Mâlik'ten İstinca bölümünde bir hadisinden başka hadisi yoktur⁸³. demektedir.

16- Avf b. Cemîle el-Arabî el-Basrî (47/667): Altıncı tabakadandır. Kaderî ve Şîi olmakla itham edilmiştir⁸⁴. Tabî'nin küçüklerindedir. Ahmed ve İbn Maîn kendisini tevsik etmişler, en-Nesâî: "sika-sebt", Muhammed b. Abdillâh el-Ensârî: "Tabî'nin en güvenilir râvilerindedir. Ancak kaderî'dir.", İbnu'l-Mübârek ise: "Kaderî ve Şii'dir." şeklinde açıklamalarda bulunmuşlardır.

İbn Hacer bu iddialara şöyle cevap verir: "Cemaat (Kütüb-i Sitte imamları) kendisiyle ihticac etmişlerdir. Müslim Mukaddime'sinde şu bilgileri verir: "Birbirleriyle akrayan olan İbn Avn ve Eyyüb'u; Avf b. Ebî Cemîle ve Eş'as el-Hamranî'-Her ikisi de İbn Avn ve Eyyüb gibi İbn Sîrin ve el-Hasenü'l-Basrî'nin dostlarıdır.-ile kıyas edersen ilk ikisi ile Avf b. Ebî Cemîle ve Eş'as hadis naklinin sıhhati ve kemal-i fazilette her ne kadar sıdk ve emanete ehil olsalar bile ilk ikisi ile aralarında büyük fark vardır."⁸⁵

17- Harûn b. Mûsa el-Ezdî (?): Yedinci tabakadandır. Kaderî olmakla suçlanmıştır⁸⁶. İbn Maîn ve başka alimler kendisini tevsik etmişler, Süleyman b. Harb ise onun "kaderî" olduğunu söylemiştir.

İbn Hacer bu iddiaya şöylece cevap verir: "Beş hadis imamı kendisinden hadis tahric etmiştir. Buharî ise ondan yalnızca iki hadis rivâyet etmiştir. Birincisi Nahl sûre'sinin Şuayb b. el-Habbab-Enes tarîki ile olan İstiaze hadisi, ikincisi ise Daavat bölümünde ez-Zubeyr b. el-Harrit-İkrime-İbn Abbas tarîki ile rivâyet etmiş olduğu hadistir."⁸⁷

18- el-Hasen b. Zekvan el-Basrî (?): Altıncı tabakadandır. Kaderî olmakla suçlanmıştır⁸⁸. İbn Hacer: "Ahmed, İbn Maîn, Ebû Hâtîm, en-Nesâî, İbnu'l-Medîni onu zayıf

80) İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, II, 23

81) İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, VI, 337

82) İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, VI, 337

83) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 179

84) İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, II, 89

85) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 187; Krş: Müslim (Nevevî Şerhi içinde), (Müracaat: Halil el-Mis), Beyrût, 1987, *Mukaddime*, I, (1-2)/ 169-70

86) İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, II, 313

87) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 201

88) İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, I, 166

kabul etmişler.⁸⁹ demesine rağmen Ebû Hâtim, İbn Maîn ve İbnu'l-Medîni'nin onu tevşik ettiklerini ve kendisinin de tevşik ettiğini söyler⁹⁰.

Onun hakkında İbn Adıyy: "la be's bih olmasını temenni ederim." dedikten sonra ondan iki hadis rivâyet etmiştir. Bu iki hadis Habîb b. es-Sâbit-sım b. Damra-Ali tarîki ile dir. İbn Adıyy daha sonra şunları söyler: "O hadiste tedlis yapmıştır. O bu hadisi Amr b. Hâlid el-Vâsiti'den duymuştur ki bu râvi ise metruk birisidir." Ebû Zur'a ise: "leyse bih be's"⁹¹ demiştir.

İbn Hacer bu iddialara: "Bu(tedlis) onun zayıf olarak addedilmesine dair sebeplerden birisidir. el-Acûrî, Ebû Davûd'un "O kaderî birisidir." sözünü rivâyet eder. Bu da onun zayıf olarak kabul edilmesine dair ikinci sebeptir. Buharî ondan Rikak kitabında Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şefaati ile alakalı olmak üzere bir hadis rivâyet etmiştir. Bu hadisin ise pek çok şevâhidi bulunmaktadır. en-Nesâf dışında Kütüb-i Sitte alimleri ondan rivâyette bulunmuşlardır."⁹² şeklinde cevap verir.

19- Hişâm b. Ebî Abdillâh ed-Düstivâî (54/674): Yedinci tabakadandır. Kaderî olmakla suçlanmıştır. Sika ve sebt birisidir⁹³. Sika birisi olduğunda icma edilmiş, sebt olan muhaddislerdendir. Ahmed b. Hanbel onu el-Evzâî'ye tercih etmiş, Ebû Zur'a ise onu Yahya b. Ebî Kesîr'in ve Katade'nin arkadaşlarına tercih etmiştir. Şu'be onun için: "O benden hafızası daha kuvvetlidir." diyerek medh etmiş, el-Kattan: "Eğer ed-Düstivâî'den hadis işitmişsen başkasına gerek yok." demişleridir. Bununla beraber Muhammed b. Sa'd: "Sika-hüccet birisidir ancak kaderî görüşü benimsemiştir." diyerek mezhebine dikkat çekmiştir. el-İclî onun kaderî olduğunu ancak propagandasını yapmadığına söyler⁹⁴.

İbn Hacer, "Hadis imamları kendisiyle ihticac etmişlerdir."⁹⁵ demekle yetinir.

20- Kehmes b. el-Minhal (?): Dokuzuncu tabakadandır. Sadûk birisidir ancak kaderî olmakla suçlanmıştır⁹⁶. Buharî kendisinden bir hadis rivâyet etmiştir. Onu da Hz. Ömer'in menâkıbında Muhammed b. Semâ'nın hadisine makrunen rivâyet etmiştir. Muhammed b. Semâ ve Kehmes beraberce Saîd b. Ebî Arûbe'den rivâyet etmişlerdir. Bununla beraber kaderî olduğu şeklinde ifadeler bulunmaktadır. Ebû Hâtim "mahalluhu sıdk" ve "hadis yazılır"⁹⁷ demiştir⁹⁸.

89) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 151

90) İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, III, 52

91) İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, III, 52

92) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 151

93) İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, II, 319

94) İclî, *Tarîhu's-Sikât*, s. 458

95) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 202

96) İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, II, 137

97) İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, VII, 171

98) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 191

21- Muhammed b. el-Hasen b. Hilal (223/838): Dokuzuncu tabakadandır. Kaderî olmakla itham edilmiştir. İbn Maîn ve diğerleri onu tevsîk etmişlerdir⁹⁹. İbn Hıbbân onu ed-Duefâ isimli eserinde zikretmiş, daha sonra es-Sikât isimli eserinde zikretmiştir.

İbn Hacer: "Buharî'de ondan İlm kitabında el-Hasenü'l-Basrî'den mevkuf olarak rivâyet edilmiş bir eserden başka bir şey yoktur¹⁰⁰. der.

22- Ömer b. Ebî Zâide (151/768): Altıncı tabakadandır. Sadûk birisidir. Kaderî olmakla itham edilmiştir¹⁰¹. İbn Maîn ve diğer alimler kendisini tevsîk etmişlerdir. el-İclî "sika"¹⁰² olduğunu belirtir ancak kaderî olup olmadığı hususunda bir şey söylemez. el-Ukaylî ed-Duefâ isimli eserinde zikretmiş ve "Kaderî'dir, ancak hadiste doğrudur." diyerek davasının propagandasını yapmadığına telmihte bulunmuştur. İbn Hacer bu bilgilerden sonra "Buharî'de iki hadisinden başka hadisi yoktur." sözünden başka bir şey söylememiştir¹⁰³.

23- Sevr b. Yezîd el-Hımsî (50/670): Yedinci tabakadandır. Sika ve sebt birisidir ancak kaderî olmakla suçlanmıştır¹⁰⁴. Kaderî olmasına rağmen hadiste sebt sahibi olduğunda ittifak edilmiştir. el-İclî onun hakkında: "Şamlı sika birisidir. kaderî görüşleri vardı."¹⁰⁵ demiştir. Duheym ise onun hakkında: "Ondan başka kaderî olup olmadığı konusunda şüphe edilen birisini görmedim.", Yahya el-Kattan: "Şamlıların içerisinde ondan daha güvenilir birisi yoktur.", el-Evzâî: "İbnu'l-Mübârek ve başkaları ondan hadis yazımını nehyetmişlerdir." demişlerdir. es-Sevrî: "Ondan hadis alınır ve ona dikkat ediniz! Boynuzlarıyla size toslamasın!" diyerek fikirlerinden dolayı ondan hadis rivâyet edeceklerin dikkatlerini çekmişti. Medine'ye gelmiş, Mâlik onunla oturmaktan insanları nehyetti. Nâsibî olmakla da itham edilmiştir.", Yahya b. Maîn: "Bazı kişiler Ali hakkında atarlardı ancak o Ali'ye atmazdı." demiştir.

İbn Hacer, Cemaat (Kütüb-i Sitte imamları) kendisiyle ihticac etmiştir¹⁰⁶ sözünden başka bir şey söylemez.

24- Şibl b. Abbad el-Mekkî (48/668): Beşinci tabakadandır. Sika'dır, kaderî olmakla itham edilmiştir¹⁰⁷. Tabii'nin küçüklerindedir. Ahmed, İbn Maîn, ed-Dârekutnî, Ebû

99) İbn Hacer, *Takribu'l-Tehzib*, II, 154

100) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 192

101) İbn Hacer, *Takribu'l-Tehzib*, II, 55

102) İclî, *Tarîhu's-Sikât*, s. 357

103) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 184-5

104) İbn Hacer, *Takribu'l-Tehzib*, I, 121

105) İclî, *Tarîhu's-Sikât*, s. 92; ayrıca hakkında bkz: Buharî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, 1/2/181, no: 2126; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VI, 129

106) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 148

107) İbn Hacer, *Takribu'l-Tehzib*, I, 346

Davûd tevsik etmişler, Ebû Davûd bu ifadeye "kaderî" olduğu şeklinde bir eklemeye bulunmuştur.

İbn Hacer onun hakkında: "Buharî'de bu râvî'nin iki tane hadisi bulunmaktadır. Bu hadis İbn Ebî Nuceyh-Mücahid tarîki ile rivâyet edilmiştir. O da, Verfa b. Ömer'in rivâyetine mütabaat içindir. Ebû Davûd ve en-Nesâî kendisinden rivâyette bulunmuşlardır."¹⁰⁸ diyerek böyle bir savunma yapar.

25- Zekerriya b. İshâk (?): Altıncı tabakadandır. Sika birisidir. Kaderî olmakla suçlanmıştır¹⁰⁹. İbn Hacer: "İbn Maîn, Ahmed, Ebû Zur'a, Ebû Hâtim, en-Nesâî, İbn Sa'd, İbnu'l-Berr kendisini tevsik etmişlerdir." demesine rağmen, Ebû Hâtim: "leyse bihi be's"¹¹⁰ demektedir. Ebû Zur'a da buna benzer bir ifade kullanarak "la be's bih" der¹¹¹. Yahya b. Maîn onun hakkında: "Kader hakkında görüşleri vardı. Bize Revh b. İbade haber verdi ki birisi Mekke'de Mekke emirinin insanların kaderî olmasından dolayı Zekerriya ile oturmalarını yasaklıyor diye bağırdığını görmüş."¹¹² demektedir.

İbn Hacer bu bilgileri verdikten sonra "Cemaat kendisiyle ihticac etmiştir. Buharî'de onun Yahya b. Abdillâh b. Sayfî tarîki ile bir tane hadisi vardır. Amr b. Dinar tarîki ile ise az bir hadisi vardır."¹¹³ der. İbn Hacer'in Ebû Hâtim ve Ebû Zur'a'nın "leyse bihi be's" ifadesi kullanmasına rağmen, tevsik etmişlerdir, şeklindeki ifadeleri istinsah hatası değil ise onun "leyse bihi be's" ifadesini sika şeklinde anlaması usul-i hadis açısından zorlama bir yorumdur. Çünkü "leyse bihi be's" ifadesi: "Zehebî ve Irakî'ye göre ta'dilin 3., Sehâvî'ye göre 5. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir siga olup, böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadis yazılır ve araştırılır." Görüldüğü gibi ta'dil ifadesi olmakla beraber tadilin en üst derecesi olan -sika- terimi olmayıp, daha aşağı bir ta'dil ifadesidir.

26- Yahya b. Hamza b. Vâkid (183/799): Sekizinci tabakadandır. Sika birisidir ancak kaderî olmakla itham edilmiştir¹¹⁴. el-İclî¹¹⁵, Ahmed, İbn Maîn, Ebû Davûd onu tevsik etmişlerdir. Kaderî olmakla itham edilmekle beraber inandığı davanın propagandacısı olmamıştır. Kendisiyle cemaat ihticac etmiştir¹¹⁶.

108) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 163

109) İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, I, 261

110) İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve'r-Ta'dil*, III, 593

111) İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve'r-Ta'dil*, III, 593

112) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 156; Ayrıca bkz: ez-Zehebî, *Mizânu'l-İtidâl*, I, 71

113) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 156

114) İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, II, 346

115) İclî, *Tarîhu's-Sikât*, s. 470

116) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 205

V- Şiî olmakla cerh edilen râvîler

İbn Hacer, Teşeyyu' (şî'lik) hakkında şu görüşlere yer verir: Teşeyyu', Hz. Ali'yi sevmek ve onu diğer sahabilere takdim etmektir. Onu Hz. Ebû Bekr ve Ömer(r.anhuma) tercih eden kişiye şî'lik'te aşırı denir ve rafizî olarak isimlendirilir. Bu şekilde değilse şî' olarak isimlendirilir. Rafizî olan kişi sövme ve buğz ifade eden şeyler de eklerse bu rafizîlikte aşılıktır. Eğer o şahıs Hz. Ali'nin yeryüzüne tekrar döneceğine de inanıyor ise aşırılıkta daha ileri bir durumdur¹¹⁷.

Ayrıca bu hususta Tehzîb'te şu bilgiler yer alır: Mutekaddim alimlerine göre teşeyyu', Hz. Ali'nin, Hz. Osman'dan efdal olduğuna, Hz. Ali'nin katıldığı harplerde haklı ve isabetli olduğuna, muhaliflerinin hatalı olduklarına inanmaktır. Bunlar şeyheyn'in efdalîyetini ve Hz. Ali'ye tekaddüm ettiklerini de kabul ederlerdi. Bazıları ise, Hz. Ali'nin, Hz. Peygamber(s.a.v.)'den sonra yaratılmışların en hayırlısı olarak(efdali) olduğuna inanmaktadırlar. Bu inancın sahibi vera ve takva sahibi ise, doğru ve müçtehid birisi ise onun bu inancından dolayı rivâyetleri ret edilmez. Eğer dâif değilse hiç terkedilmez. Müteahhir alimlerce teşeyyü', rafizî'lik demek olup, yani sövmek'tir. Aşırı rafizî'nin rivâyeti kabul edilmez. Onlarda hayır ve keramet yoktur¹¹⁸.

27- Abdu'r-Rezzâk b. Hemmam (85/704): Sika ve hafız birisidir. Şîî görüşleri savunurdu. Dokuzuncu tabakadandır¹¹⁹. Hafız ve hadiste sebt birisidir. Bir çok eser sahibidir. el-Abbas b. Abdi'l-Azîm el-Anberî dışında bütün hadis imamları onu tevsik etmişlerdir. el-Anberî, onun hakkında birtakım şeyler söylemiştir ancak bu hususta ifrata kaçmıştır. Alimlerden hiçbir kimse bu hususta ona muvafakat etmemiştir. Ebû Zur'a ed-Dı-mışkî, Ahmed'e "İbn Cureyc'den rivâyet edilen hadislerde Abdu'r-Rezzâk mı yoksa Muhammed b Bekr el-Bersânî daha hafızdır?" diye soruldu o da "Abdu'r-Rezzak'tır." diye cevap verdi, dedi. Abbas ed-Dûrî, İbn Maîn'den: "Abdu'r-Rezzâk, Ma'mer'den rivâyet-te bulunan Hişâm b. Yusuf'tan daha sebt'tir." sözünü nakleder. ez-Zühelî: "Hadiste çok dikkatli birisi idi. O hadisleri ezberledi.", İbn Adıyy: "Müslümanlardan hadis konusunda kendilerine güvenilir olan kişiler ondan hadis almak için yanına gitmişler ve hadis yazmışlardır. Ancak o şîî olmakla itham edilmiştir. Bu iddia onu zem edenlerin en büyük iddialarıdır. Hadisteki sıdk'ına gelince la be'se bihi olmasını temenni ederim." demiştir. en-Nesâî: "Ömrünün sonlarına doğru ondan hadis yazanların hadisleri -fihi nazar- dır." demiş, el-Esrem, Ahmed'in onun hakkına "Kim kör olmasından sonra ondan hadis almışsa bu hadislerin hiçbir değeri yoktur. Kitaplarının hepsi sahihdir. Kitaplarının haricindeki hadislerde telkine yatkındı" dediğini rivâyet etmiştir. Ebû Hâtim: "hadisleri yazılır ancak ihticac edilmez"¹²⁰ demiştir.

117) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 213

118) İbn Hacer, *Tehzîbu'l-Tehzîb*, I, 94; krş: et-Tehânevî, *Kavâid fî Ulûmi'l-Hadis*, I, 221

119) İbn Hacer, *Takribu'l-Tehzîb*, I,505

120) İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve'l-Ta'dil*, VI, 39

İbn Hacer yukarıdaki bilgileri verdikten sonra şunları söyler: "Buharî ve Müslim, ihtilatından önce işiten ve H. 200'den önce ondan hadis işitip yazıya geçirilen hadisleriy-le ihticac etmişlerdir. Onun bu tarihten sonra ise hali değişmiştir."¹²¹

28- Adıyy b. Sabit el-Ensarî (116/734): Sika birisidir. Şif olmakla itham edilmiştir¹²². Dördüncü tabakadandır. Tabiî'nin meşhurlarındandır. Ahmed, en-Nesâî, el-İclî¹²³, ed-Dârekutnî kendisini tevsîk etmişlerdir. Ancak ed-Dârekutnî onun "gulat-ı şia" dan olduğu şeklinde görüş bildirmiştir. İbn Maîn de böyle demiştir. Ebû Hâtim sadûk dedikten sonra "Şia mescidinin imamı ve kâdilerindendir."¹²⁴ olduğunu belirtir. el-Cüzeciânî: "Doğru yoldan sapmıştır." derken, Affan, Şu'be'nin "Ruffaî cemaatindendir." sözünü rivâyet etmiştir.

Bu bilgileri veren İbn Hacer: "Cemaat kendisiyle ihticac etmiştir. Buharî eserinde onun bid'atini destekleyen herhangi bir hadisini tahric etmemiştir."¹²⁵ diyerek müdafaa eder.

29- Ali b. Ca'd b. Ubeyd el-Cevherî (230/844): Dokuzuncu tabakadandır. "sika-sebt" birisidir. Şif olmakla suçlanmıştır¹²⁶. Hadis hafızlarındandır. Yahya b. Maîn, onun hakkında "Şu'be'nin Bağdatlılardan yapmış olduğu rivâyetlerde Ca'd'tan daha sebt olanı yoktur." demiştir. Ebû Hâtim: "Ali b. Ca'd'tan başka hadisi hiç değiştirmeden hadis rivâyet edenî görmedim."¹²⁷ Bunu başkaları da söylemişlerdir. Ahmed b. Hanbel, Şif olmasından ve Kurân-ı Kerîm'in mahluk olup olmamasına dair görüş bildirmemesinden dolayı yermiştir.(!) Hakkında Ebû Zur'a da "sadûk fi'l-hadis"¹²⁸ demiştir.

Onun hakkında İbn Hacer: "Buharî yalnızca onun Şu'be'den olan az bir hadisini rivâyet etmiştir. Ebû Davûd da ondan rivâyette bulunmuştur."¹²⁹ demekle iktifa eder.

30- Fıtr b. Halife el-Mahzumî (60/680): Yedinci tabakadandır. Sadûk birisidir, şif olmakla itham edilmiştir¹³⁰. Tabiî'nin küçüklerindedir. Ahmed, el-Kattan, ed-Dârekutnî, İbn Maîn, el-İclî, en-Nesâî ve diğerleri onu tevsîk etmişlerdir. el-İclî: "Şif sempazitanlığı kendisinde azdır."¹³¹ demiştir. İbn Sa'd da: "İnşallah sika'dır." demiştir. Bazı

121) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 173

122) İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, II, 16

123) İclî, *Tarîhu's-Sikât*, s. 330

124) İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve'r-Ta'dil*, VII, 2

125) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 178-9

126) İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, II, 33

127) İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve'r-Ta'dil*, VI, 178

128) İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve'r-Ta'dil*, VI, 178

129) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 184

130) İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, II, 114

131) İclî, *Tarîhu's-Sikât*, s. 385; Hakkında ayrıca bkz: Buharî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, IV/II/139, İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VII, 323

alimlerde onu zayıf olarak kabul etmişlerdir. es-Sâcî ise onun hakkında: "sika'dır ama mutkin değildir." demiştir. İbn Hacer: "imamların görüşleri bunlardır." dedikten sonra diğer görüşleri sıralayarak şu bilgileri verir: el-Cüzeciânî: "sika değildir", İbn Ebî Heyseme, Kutbe b. Ala'nın: "Ondan hadis rivâyetini terkettim, çünkü o Hz. Osman'ı yeren hadisler rivâyet ediyordu" dediğini rivâyet etmiştir. Ebû Bekr b. Ayyaş: "Mezhebinin bökük olmasından dolayı ondan hadis rivâyetini terkettim.", Ahmed b. Yunus ise: "Yanımdan geçiyorduk, terkedilmiş bir vaziyette idi. Ondan hadis yazmıyorduk." demiştir. Buharî ve ashâb-ı sünen kendisinden hadis rivâyetinde bulunmuşlardır. Buharî'de yalnızca onun bir rivâyeti vardır. Bu hadisi Mücahid-Abdullah b. Amr rivâyet etmiştir. Bunu es-Sevrî-(el-A'meş-el-Hasen b. Ömer ve Fitr)-Mücahid yoluyla rivâyet etmiştir. Buharî: "el-A'meş bu hadisi ref etmemiştir" der. el-Cüzeciânî'nin ondan rivâyetinde bulunmamasının temel sebebi ise Fitr'ın Hz. Osman'a atmasındandır.¹³²

31- Hâlid b. Mahled el-Kûfî (213/828): Sadûk birisidir. Şîf olmakla itham edilmiştir. Onuncu tabakadandır¹³³. Buharî'nin büyük hocalarındandır. Hakkında: el-İclî: "Sika birisidir. Az da olsa şîliğe meyleder."¹³⁴, İbn Sa'd: "İleri derecede şîf'dir.", Sâlih: "Gulat-ı şia'dandır.", Ahmed b. Hanbel: "Münker hadisleri vardır.", Ebû Davûd: "Sadûk birisidir. Ancak şîliği meyyaldır.", Ebû Hâtim ise: "Hadisi yazılır ama ihticac edilmez" demişlerdir.

İbn Hacer yukarıdaki bilgilerden sonra şunları söyler: "Onun şîliğine gelince; düşüncesinin propagandasını yapmıyorsa daha önce değindiğimiz gibi ahz ve eda yollarında kadir ise hadisi alınır. Münker rivâyetlerine gelince; Ebû Ahmed b. Adıyy hadislerini araştırmış ve el-Kâmil isimli eserinde zikretmiştir. Buharî'nin ondan yapmış olduğu rivâyetlerden hiçbiri orada yoktur. Bilakis orada Buharî'nin Ebû Hureyre kanalıyla olan rivâyetinin dışında teferrüd etmiş olduğu hadis görmedim. Ebû Davûd dışında ki Kütüb-i Sitte alimleri kendisinden rivâyetinde bulunmuşlardır."¹³⁵

32- İshâk b. Mansûr (204/819): Hakkında Takrîb'de "sadûk ve şîf"¹³⁶ olduğu söylenmiştir, demesine rağmen İbn Hacer Mukaddime'de bilgi vermemiştir.

33- İsmâil b. Ebân el-Varak el-Ezdî (216/831): Sika birisidir. Şîf olduğu söylenmiştir. Dokuzuncu tabakadandır¹³⁷. Buharî'nin şeyhlerindedir ancak ondan fazlaca rivâyette bulunmamışlardır. Hakkında "en-Nesâî, İbn Maîn, el-Hâkim, ed-Dârekutnî ve başka alimler kendisini tevsîk etmişlerdir."

132) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 189

133) İbn Hacer, *Takrîbu'l-Tehzîb*, I, 218

134) İclî, *Târîhu's-Sikât*, s. 141; Ayrıca bkz: Buharî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, II/1/174, no: 595; el-Ukaylî, *ed-Duefau'l-Kebîr*, II, 15; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII/224

135) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 154

136) İbn Hacer, *Takrîbu'l-Tehzîb*, I, 61

137) İbn Hacer, *Takrîbu'l-Tehzîb*, I, 65

Hakkında Ahmed b. Hanbel: "Leyse bi kaviyy", el-Cüzeciânî: "Haktan sapmış birisidir, ancak hadiste yalan söylemez.", İbn Adıyy: "Kûfe'lidir. Şîf olduğunu söylemişlerdir." şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır.

İbn Hacer: "el-Cüzeciânî nâsibîdir. Hz. Ali'den inhiraf etmiştir. Hz. Osman'dan uzaklaşan ve Şîliğe meyleden birisinin zıttıdır. Doğru olan her iki "imama da- dost olmaktır. Bid'at ehlinden olan birisinin başka bir bid'at ehlinden birisine dair sözlerini dinlemek gerekmez. ed-Dârekutnî'nin sözlerine gelince muhakkak ki o ihtilaf etmiştir. Onların İsmâîl b. Ebân el-Ganevî adında bir hadis şeyhleri vardır. Bu şahsı terk etmek hususunda ittifak edilmiştir. Her halde onunla karıştırmış olsa gerek."¹³⁸ diyerek râvîyi savunmaya çalışır.

34- Saîd b. Feyrûz Ebu'l-Buherî et-Tâî (83/702): Sika ve sebt birisidir. Az da olsa şîf olduğu söylenmiştir. Üçüncü tabakadandır¹³⁹. Meşhur tabiiilerdendir. İbn Maîn, Ebû Zur'a, el-İclî tevsik etmişler, bu ifadeye el-İclî "şîf'dir"¹⁴⁰ ifadesini eklemiştir. Hakkında; Ebû Davûd: "Ebû Saîd el-Hudrî'den işitmemiştir.", Ebû Hâtim: "sadûk", Ebû Zur'a: "sika"¹⁴¹ demelerine rağmen İbn Hacer, Ebû Hâtim'in "Ebû Zer, işe, Zeyd b. Sabit'ten rivâyetleri mürsel'dir. Rafa' ve Hadic'ten duymamıştır." dediğini rivâyet etmiştir¹⁴². İbn Maîn: "Ali'den işitmemiştir.", İbn Sa'd ise: "Çok hadis rivâyet etmiştir. Mürselleri çoktur. Sema yoluyla aldığı hadisler hasendir. Bu şekilde olmayanları zayıftır." demişlerdir.

İbn Hacer: Buharî ondan İbn Ömer ve İbn Abbas'tan beraberce bir hadis rivâyet etmiştir ve orada da sema'yı açıkça belirtmiştir. Diğer imamlar kendisiyle ihticac etmişlerdir¹⁴³. diyerek Buharî'yi savunur.

35- Süleyman b. Karm el-Basrî (?): Yedinci tabakadandır. Seyyiu'l-Hıfz birisidir. Şîf olmakla suçlanmıştır¹⁴⁴. İbn Hacer hakkında Mukaddime'de herhangi bir bilgi vermemiştir.

36- Ubeydullah b. Mûsa b. Ebi'l-Muhtar (213/828): Dokuzuncu tabakadandır. Sika birisi olmakla beraber şîf olmakla suçlanmıştır¹⁴⁵. Buharî'nin şeyhlerindedir. İbn Maîn, Ebû Hâtim, Osman b. Ebî Şeybe ve başkaları kendisini tevsik etmişler, el-İclî "sadûk, şîf"¹⁴⁶ demiş, hakkında İbn Sa'd: "sika, sadûk, şîf birisidir. Şîa ile alakalı münker

138) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 144

139) İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, I; 303

140) İclî, *Tarîhu's-Sikât*, s. 187

141) İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, IV, 55

142) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 160

143) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 160

144) İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, I; 329

145) İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, I; 539

146) İclî, *Tarîhu's-Sikât*, s. 319; Ayrıca bkz: Buharî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, III/1/401, no: 1293; İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 72

hadisler rivâyet etmektedir. Zahid ve müttaki olmasına rağmen Ahmed b. Hanbel onu şiflikte aşırı olmasından dolayı ayıplamıştır.", Ebû Hâtim ise: "İsrâîl'den rivâyet eden râvilerin en güvenilir olanlarından."147 demişlerdir. İbn Maîn ise, onun hakkında "onda Süfyan-ı Sevrî'nin Câmi'isi olduğu ve içerisinde kendisinin zayıf görüldüğüne dair rivâyet vardır."148 şeklinde bir ifadede bulunmuştur.

İbn Hacer yukarıdaki bilgilerden sonra "Buharî onun Sevrî kanalıyla olan rivâyetini almamıştır. Diğer Kütüb-i Sitte imamları kendisiyle ihticac etmişlerdir."149 diyerek karşı tarafın sözlerini cevaplandırmaya çalışır.

İbn Hacer'in Savunma Şekilleri

Yukarıda İbn Hacer'in Buharî'nin bid'at ehli olmakla tenkit edilen râvîleri hakkında alimlerin ve kendisinin görüşlerini Mukaddime'den verdik. Bu bilgilerden sonra şimdi mezkur eserindeki mudafaa şekillerini inceleyebiliriz.

A-İbn Hacer'in Buharî'yi "Buharî'nin ondan rivâyeti azdır. Veya şevâhid ve mütabaat için rivâyet etmiştir." şeklinde savunması

Onun bu şekilde bir çok savunması vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

1- Mürciî Osman b. Gıyâs da görüldüğü gibi İbn Hacer, Buharî'nin bu râvîden rivâyetinin bir yerde muallak olarak kullanıldığını ifade ederek, râvînin "mezhebinin dâîsi" olmadığını olsa bile rivâyetinin "muallak" olarak kullanıldığını söyleyerek, bu durumun önemli olmadığını okuyucuya hissettirmektedir.

2- Mürciî İbrâhîm b. Tehmân hakkında İbn Hacer, "Buharî'nin ondan rivâyetleri ekseriyetle şevâhid içindir." diyerek şevâhid olarak böyle bir râvînin hadisinin alınabileceğini ima etmektedir. Ayrıca bu râvî'nin mürciî olduğu söylenmekle beraber bu görüşünden daha sonra dönmesinden dolayı da İbn Hacer'in bu şekilde hükmettiği düşünebilir.

3- İbn Hacer nasbî Husayn b. Numeyr el-Vasitî hakkında alimlerin düşüncelerini verdikten sonra onun hakkında şunları söyler: "Buharî Enbiya ve Tıp kitaplarında ondan birer hadis rivâyet etmiştir. Bu hadisi de Huşeym b. Muhammed b. Fudayl'a mütabaatta bulunmuştur..."150 diyerek mütabaat için böyle râvîlerin hadislerinin alınabileceğine telmihte bulunmaktadır.

B- "Cemaat kendisi ile ihticac etmiştir." şeklinde müdafaası

İbn Hacer, mezkur eserinde "Cemaat kendisi ile ihticac etmiştir." ifadesine oldukça sık yer vermektedir. Cemaat kelimesi ile o: Kütüb-i Sitte imamlarını kastetmektedir.

147) İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve'r-Ta'dil*, V, 335

148) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 177

149) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 177

150) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 152

Çünkü o " " harfi ile simgeleştirmiş olduğu râviler hakkında bu ifadeyi kullanmıştır. Bu ifade; kendisinin Takrib'te de belirtmiş olduğu gibi¹⁵¹ Kütüb-i Sitte imamlarının tamamının kendisinden rivâyette bulunan râviler hakkında kullanılmaktadır.

1- İbn Hacer Abdu'l-Vâris b. Saîd b. Zekvân hakkında "Ancak kendisiyle cemaat ihticac etmişlerdir."¹⁵² diyerek, Kütüb-i Sitte imamlarının ondan rivâyette bulunduğunu söyler ve "Yalnız Buharî değil diğer imamlarda rivâyette bulunmuşlardır. Eğer râvî terk edilecek kadar kötü biri olsa idi imamların hepsi rivâyette bulunur mu idi?" şeklinde mantık yürüterek hem Buharî'nin bu konuda yalnız kalmadığını söyler hem de Kütüb-i Sitte imamlarının tamamının kendisinden rivâyette bulunulmayacak kadar sapık bir râvîden bu alimlerin hep beraberce rivâyette bulunmalarının imkansız olacağına işaret eder.

2- Aynı şekilde kaderî olan Avf b. Cemîle el-Arabî el-Basrî hakkında da "Cemaat(Kütüb-i Sitte imamları) kendisiyle ihticac etmişlerdir." der. Halbuki bu râvîden Buharî ve Tirmizî'den başkası rivâyette bulunmamışlardır. Onun bu ifadesi sehven olmaktan Ziyâde râvî'yi cerh ifadelerinden kurtarmak olsa gerek.

3- Bir başka misalde şudur: Kaderî Sevr b. Yezîd el-Himsî hakkında "cemaat kendisiyle ihticac etmiştir"¹⁵³ diyerek râvîyi savunur.

Buharî'nin bu şekildeki müdafaası dolaylı da olsa aynı zamanda müdafa etmekte olduğu Buharî'nin dışındaki, bidat ehlinden rivâyette bulunan muhaddisleri de kapsamı açısından önem arz etmektedir.

C-"Fulan Fulan da kendisinden rivayet etmiştir" şeklindeki müdafaası

1- İbn Hacer Eyüb b. izz hakkında alimlerin değerlendirmelerini yaptıktan sonra: "AyrıcaEyüb'ten Müslim ve et-Tirmizî'de rivâyette bulunmuşlardır"¹⁵⁴ der.

2- Bir başka misal ise Osman b. Gıyâs er-Rasibî hakkında görmekteyiz. Yine alimlerin görüşlerini verdikten sonra "Bu râvî'den Müslim ve en-Nesâî rivayette bulunmuşlardır." der.

İbn Hacer bu ifadeleri ile Kütüb-i Sitte alimlerinin bu râvî'den rivayette bulunduğunu söyleyerek sanki râvî kötü olsaydı bunlar da rivayette bulunmazlardı intibahını uyarılmaktadır.

D- "Bizzat râvînin o mezhebten olmadığı veya döndüğü " şeklindeki müdafaası

1- İbn Hacer Abdu'l-Vâris b. Saîd b. Zekvân hakkında "İhtimal onun bu görüşünden döndüğüdür. Bilakis bana vazih olduğuna göre onu kaderî olmakla itham edenler; onun

151) İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 7

152) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 176

153) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 148

154) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 146

Amr b. Ubeyd'i medhetmesinden kaynaklanmaktadır."¹⁵⁵ diyerek râvîyi savunur. İbrâhîm b. Tehmân'ı da bu şekilde râvîyi savunur.

E- "Cerh eden kişinin sapık bir fırkadan olması" şeklindeki müdafaası

1- İbn Hacer, İsmâîl b. Ebân el-Varak el-Ezdi isimli râvî hakkında el-Cüzeciânî'nin: "haktan sapmış birisidir, ancak hadiste yalan söylemez." sözlerini verdikten sonra onu cerh eden el-Cüzeciânî hakkında "el-Cüzeciânî Nasbî"dir. Hz. Ali'den inhiraf etmiştir. Hz. Osman'a muhalif ve Şiîliğe meyleden birisinin zıttıdır. Doğru olan her iki "imama da dost olmaktadır. Bid'at ehlinde olan birisinin başka bir bid'at ehlinde birisine dair sözlerini dinlemek gerekmez." diyerek ret eder.

2- Bu konuda başka bir örnek de şudur: İbn Hacer, şîh Fıtr b. Halîfe el-Mahzumî hakkında el-Cüzeciânî'nin: "Sika değildir" şeklindeki ifadesi hususunda "el-Cüzeciânî'nin ondan rivâyette bulunmamasının temel sebebi Fıtr'ın Hz. Osman hakkında ileri geri konuşmaktadır."¹⁵⁶ diyerek bidat ehlinde olan birisinin başka bir bidat ehli hakkındaki cerhini red etmiş olmaktadır.

F- "Mezhebinin propagandacısı olduğu halde" rivâyette bulunması

İbn Hacer, Herîz b. Osman el-Hımsî hakkında İbn Adıyy: "O Şam'ın en güvenilir hadisçilerindedir. Ancak Hz. Ali'ye buğz ederdi.", İbn Hıbbân da: "Mezhebinin propagandasını yapardı, rivâyet etmiş olduğu hadislerden uzak durmak gerekir." demiş olmalarına rağmen müteşettit münekkitlerden Ebû Hâtîm'in; "Sika ve mutkin birisidir. Şam'da ondan daha iyi birisini bilmiyorum. Onun hakkında Nasibî olduğuna dair bana doğru bir bilgi ulaşmamıştır."¹⁵⁷ demesinden dolayı herhalde râvînin lehine karar vermiş olması gerek. Ancak onun "Buharî Sahih'de ondan sadece iki hadis rivâyet etmiştir. Birisi Hz. Peygamber(s.a.v.)'in sıfatı hakkında olup, diğeri ise Abdu'l-Vâhid el-Basrî-Vâsile b. el-Eskâ tarîki ile rivâyet etmiş olduğu hadisidir. Ashâb-ı Sünen kendisinden rivâyette bulunmuşlardır."¹⁵⁸ diyerek Ashâb-ı Sünen sahiplerinin ondan rivâyette bulunmasını kendisine destek olarak kullanmaktadır. Ayrıca Buharî'nin yalnızca iki hadis rivâyet etmesini de Buharî'nin tenkit edilemeyeceği imajını vermeye çalışmaktadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi o râvî mezhebinin propagandacısı olsa da rivâyetinin alınabileceği doğrultusunda bir görüşü olduğu belirtilmişti.

2- Başka bir misalde kendisi ile el-Aynî arasında tartışmalara sebep veren İmrân b. Hıttân es-Sedûsî'dir. İbn Hacer'in yukarıda ilgili yerde vermiş olduğu malûmatı ve râvîyi müdafaasını gördük. O bu müdafaası ile bu râvîden rivâyetin mahzurlu olmadığını ispat etmeye çalışır. Bu râvî hakkında ise el-Aynî: "Harcîlerin reisi ve şairidir. Hz. Ali'nin

155) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 176

156) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 189

157) İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, III, 289

158) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 150

katili İbnu'l-Mülcem'i meşhur beyitleri ile öven kişidir." dedikten sonra, böyle bir râvîden Buharî'nin nasıl hadis aldığı sorusuna cevap olarak "râvînin dindar ve doğru sözlü bid'at sahibi" olduğu şeklindeki sözlere "Buharî'nin bu râvîden hadis rivâyet etmesini mazur gösterecek bir delili yoktur. Bir katili öven kişi nasıl dindar olabilir? İbnu'l-Mülcem el-laini medhederken yalanın en kötüsünü söylemiştir."¹⁵⁹ diyerek İbn Hacer'i tenkid eder. el Aynî'nin bu cevabına İbn Hacer: "Bu gaflettir. Bu gaflette hadiscilerin bu konudaki görüşlerini bilmemezlikten ileriye geliyor. Bid'at sahibinin rivâyetini imam Şafîî şöyle açıklar: "Râfiyye'den Hattabiye hariç ehl-i ehvânın şahadetini kabul ederim." Fakat bu itirazcı bunları anlamaktan uzaktır." diyerek, Aynî'nin sırf muhalefet etmek için bunları söylediğine işaret eder. Fakat bu sözlerin Aynî'nin açıklamalarına cevap olmadığı da açıktır¹⁶⁰.

Halbuki İbn Hacer, râvînin mezhebinin propagandisti olan hakkında "Dâif olmayanın rivâyeti bid'atini takviye edici, onu açık bir şekilde tahsin edici olursa kabul edilmez. Bu tarzda olmazsa kabul edilir."¹⁶¹ düşüncesine sahiptir. O, İmran hakkında Abbas el-Müberred'in: "İmrân mezhebinin dâîsi(propagandacı) olan birisi idi. Ali b. Ebî Talib'i öldüren Abdurrahman b. el-Melcem'i şiirle medh etmiştir." sözünü de rivâyet etmesine rağmen, Mukaddime'de "Ebû Zekeriyya el-Mevsılî Tarih-i Musul isimli eserinde başkalarından İmrân'ın ömrünün sonlarına doğru bu görüşünden döndüğünü rivâyet etmiştir. Eğer bu doğru ise iyi bir mazerettir. Eğer bu doğru değilse mutabaat hususunda böyle birisinden hadis tahric etmek zarar vermez."¹⁶² diyerek râvî'nin davasından dönüp dönmediğini konusunda şüphesini açıkça belirtmesine rağmen sırf Buharî'nin râvîsi olmasından dolayı böyle dediğini zannediyoruz. Halbuki onun "....ömrünün sonlarına doğru bu görüşünden döndüğünü rivâyet edilmiştir. Eğer bu doğru ise iyi bir mazerettir." şeklindeki düşüncesi, râvînin hâlâ davasından son zamanlarına kadar dönmediğini göstermeye yeter.

G-Buharî'nin eserine "Râvî'nin bid'atini destekleyen rivâyetini almadığı" şeklindeki müdafası

1- İbn Hacer, Adıyy b. Sabit el-Ensârî hakkında: Dördüncü tabakadandır¹⁶³. Tabîî'nin meşhurlarındandır. Ahmed, en-Nesâî, el-İclî¹⁶⁴, ed-Dârekutnî kendisini tevsîk etmişlerdir. Ancak ed-Dârekutnî onun "gulât-ı şia" olduğu şeklinde görüş bildirmiştir. İbn Maîn de böyle demiştir. Ebû Hâtim "sadûk" dedikten sonra "Şia mescidinin imamı ve kâ-

159) Aynî, *Umdetu'l-Kârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buharî*, Kahire, 1972, I. Bsk., X, 249-59

160) *Sakallî Talat*, Hadis Tartışmaları (İbn Hacer-Bedruddîn Aynî), Ank., 1996, s. 131

161) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 138

162) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 186-7

163) İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, II, 116

164) İclî, *Tarîhu's-Sikât*, s. 330

dâilerindedir." der. Onun hakkında el-Cüzeçânî: "Doğru yoldan sapmıştır." derken, Af-fan, Şu'be'nin "Ruffaî cemaatindedir." sözünü rivâyet etmiştir. Bu bilgileri aktaran İbn Hacer aksine dair bir şey söylememiştir. O böylece râvî'nin şii veya aşırı derecede şif olduğunu kabul etmiş olmaktadır. İbn Hacer'in "Cemaat kendisiyle ihticac etmiştir. Buhârî eserinde onun bid'atini destekleyen herhangi bir hadisini tahriç etmemiştir."¹⁶⁵ şeklindeki ifadeleri bu düşüncemizi destekler mahiyettedir. Ancak râvî'nin bu aşırılığına rağmen hadisini rivâyet etmesini "eserinde bid'atini destekleyen bir rivâyette bulunmadığı için" ifadeleri ile açıklamaktadır. Yukarıda belirttiğimiz gibi İbn Hacer zaten bu hususta "Dâif olmayanın rivâyeti bid'atini takviye edici, onu açık bir şekilde tahsin edici olursa kabul edilmez. Bu tarzda olmazsa kabul edilir."¹⁶⁶ demektedir.

Çalışmamız esnasında ayrıca eserde şu noktaları da tespit etmiş bulunmaktayız:

AA- İbn Hacer'in Takrib'te bid'at ehli olmakla cerh edilen bazı râvîler hakkında Mukaddime'de bilgi vermemesi

Çalışmamız esnasında Takrib'de bid'at ehli olmakla itham edilen râvîlerden Ziyâd b. İlâka (nasibî) Süleyman b. Karm ve İshâk b. Mansûr (şif) adlı râvîler hakkında bilgi vermemesi calib-i dikkattir. Yaptığımız araştırma neticesinde aşırı şif olduğu söylenen Süleyman b. Karm hakkında Mukaddime'de bilgi vermeyen İbn Hacer yine kendisinin eseri olan Tehzîb'de onun hakkında şu bilgileri vermektedir: "İbn Maîn onun hakkında bir keresinde "zayıf" bir keresinde de "leyse bi şey" derken, Ebû Zur'a: "leyse bi zâk", en-Nesâî: "zayıf", Ebû Hâtim¹⁶⁷: "leyse bi'l-mefîn", Muhammed b. Avf, Ahmed b. Hanbel'in "la erâ bihi be's, ancak şif'likte çok ileri gitmektedir.", İbn Adıyy: "Onun hasen, müfred hadisleri vardır. O, Süleyman b. Erkam'dan bir çok yönleriyle dâha iyidir." demişlerdir. İbn Adıyy, Süleyman b. Karm ile Süleyman b. Muâz ed-Dabbî'yi tefrik eder ve: "Bazılarında menâkir şeyler rivâyet edilse de mütekaddiminden hiç kimsenin onu tenkit ettiğini görmedim." der. Süleyman'ın nesebi hususunda ihtilaf edilmiştir. Ancak birden fazla kişi Süleyman b. Muâz'ın, Süleyman b. Karm olduğunu söylemişlerdir ki bunlardan birisi de Ebû Hâtim'dir.

İbn Hacer bu bilgilerden sonra şu değerlendirmeyi yapar: "Süleyman b. Muâz ile Süleyman b. Karm'ın ayrı kişiler olduğunu söyleyenler önce Buhârî'ye sonrada İbnü'l-Kattan'a tabi olmuşlardır. Abdu'l-Ganî b. Saîd, bu problemin halledilmesi hususunda: "İki farklı kişilerdir, diyen hata etmiştir." der. Keza ed-Dârekutnî ve Ebû'l-Kâsım et-Taberanî de böyle demişlerdir. Onun hakkında İbn Hibbân ise: "Rafizîlik'te ileri derecede olduğunu ve bununla birlikte hadisleri kalb ettiğini" söylemesine rağmen es-Sikât'ta Sü-

165) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 178-9

166) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 138

167) İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve'l-Ta'dil*, IV, 137

leyman b. Muâz, Semmak'tan rivâyette bulunmaktadır. Kendisinden Ebû Davûd ve Cezm b. Ukde hadis rivâyet etmişlerdir. Çünkü rivâyette buldukları Süleyman, Süleyman b. Karm'dır. Ebû Davûd et-Teyalîsî ise Süleyman b. Muâz diyerek hata etmiştir. el-currî, Ebû Davûd'un "şîf- dir sözünü nakletmiştir. el-Hâkim bu ifadeyi -Müslim'in hadislerini rivâyet etmekle ayıplandığı babında- zikretmiş ve râvîyi aşırı şîf olmak ve suî hıfz'la kötölemişlerdir. Bununla Süleyman b. Karm'ı kastetmekteyim. Velhasıl et-Teyalîsî ve ona tabi olan İbn Adiyy'den başkası hakkında konuşmuş olduğumuz Süleyman hakkında onun Süleyman b. Muâz olduğunu söylememiştir¹⁶⁸. Alimlerin hemen hemen tamamının Süleyman b. Karm ile Süleyman b. Muâz'ı ayırt etmedikleri göz önüne alırsa iki râvî aynı kişidir. Ve ismi de Süleyman b. Karm'dır.

Ebû Hâtîm'in "Ebû Davûd, dedesine nisbet ederek karışıklığı önlemek istemektedir." ifadesi, isimlerde olan karışıklığa işaret edip, kendisinin râvîyi Süleyman b. Karm ed-Dabbî olarak vermesi râvînin İbn Karm olduğunu delildir. İbn Hacer'inde râvînin ismini Tehzîb'de Süleyman b. Karm b. Muâz et-Teymî ed-Dabbî Ebû Davûd en-Nahvî şeklinde vermesi, ayrıca Süleyman b. Muâz isimli râvînin hayat hikayesinde "Süleyman b. Muâz, daha önce geçtiği gibi Süleyman b. Karm" dır, demesi ve İbn Ebû Hâtîm'in de Süleyman b. Muâz diye bir râvîye eserinde yer vermemesi bu görüşümüzü destekler mahiyettedir.

Takrîb'te nâsibî olduğunu söylemesine rağmen hakkında bilgi vermediği diğer şahısta Ziyâd b. İlakâ'dır.

Ziyâd b. İlakâ hakkında İbn Hacer, Tehzîb'te "İbn Maîn ve en-Nesâf tevsîk etmişler, Ebû Hâtîm: "sadûk" demiş ve İbn Hıbbân onu es-Sikât'ta zikretmiştir."¹⁶⁹ dedikten sonra el-Ezdî'nin "Mezhebi bozduktu. Ehl-i Beyt'ten inhiraf etmiştir."sözlerini rivâyet eder.

Hakkında Mukaddime'de bilgi vermediği diğer şahıs ise İshâk b. Mansûr es-Selûlî'dir. Tezhîb'te onun hakkında şu bilgileri verir: "İbn Maîn "leyse bihi be's", el-İclî: "Kûfe'li sika birisidir. Kendisinde şîlik vardı. Ondandır yazdım." demişler, İbn Hıbbân kendisini es-Sikât'da zikretmiştir."¹⁷⁰ Kütüb-i Sitte imamaları kendisinden rivâyette bulunmuşlardır.

İbn Hacer'in bu bilgileri Mukaddime'de vermemesi, İbn Hacer gibi muhakkik bir alimin o râvîleri unutarak bahsetmemesini düşünmek pek makul olmasa gerek. Onun bu hareketi, sanki Buharî'nin râvîlerinden olmasından dolayı teshahul gösterdiği izlenimini uyandırmaktadır.

168) İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzîb*, IV, 187-8

169) İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzîb*, III, 327

170) İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzîb*, I, 219

BB- Bazı râvîler hakkında çok kısa mütalaalarda bulunması

Zerr b. Abdillâh, Hişâm b. Ebî Abdillâh, Kehmes b. el-Minhâl, Ömer b. Ebî Zâide, Sevr b. Yezîd el-Hımsî, Yahya b. Hamza b. Vâkıd ve Ali b. Ca'd b. Ubeyd hakkında da çok kısa bilgiler vermekle yetinmiştir. Mesela: Ömer b. Ebî Zâide, hakkında "Buharî'de iki hadisinden başka hadisi yoktur"¹⁷¹ Ali b. Ca'd b. Ubeyd el-Cevherî hakkında Buharî yalnızca onun Şu'be'den olan az bir hadisini rivâyet etmiştir. Ebû Davûd ondan rivâyette bulunmuştur¹⁷². demekle iktifa etmiştir. Sevr b. Yezîd el-Hımsî¹⁷³ ve Hişâm b. Ebî Abdillâh ed-Düstüvâî¹⁷⁴ misalinde görüldüğü gibi "Cemaat kendisiyle ihticac etmiştir." sözünden başka bir şey söylememiştir.

CC-Kendi değerlendirmesinin olmadığı yerler

Kehmes b. el-Minhâl isimli râvîde görüldüğü gibi bazı münekkitlerin görüşlerini vermiş ve kendi değerlendirmesini yapmamıştır. Ancak Tehzîb isimli eserinde kendi görüşünü şöyle verir: "es-Sâcî kaderî mezhebindedir, zayıf birisidir. sika kişiler kendisinden rivâyette bulunmamışlardır."¹⁷⁵

Kütüb-i Sitte imamlarından Buharî'den başka kimse kendisinden rivâyette bulunmamıştır¹⁷⁶. Acaba İbn Hacer bu tuhaf durumu susmayı yeğleyerek mi savunmayı amaçlamaktadır? Buna benzer bir durumu da İmrân b. Hittân hakkında görmekteyiz.

Değerlendirme

Bu çalışmamızda İbn Hacer'in Takrîbu't-Tehzîb isimli eserinde Buharî'nin rivâyette bulunmuş olduğu râvîlerden 10 tanesinin şîf, 2 tanesinin haricî 15 tanesinin kaderî, 6 tanesinin mürcifî ve 3 tanesinin de nâsibî' olmakla cerh edildiğini gördük. Görüldüğü gibi şîf ve kaderî olmakla itham edilen râvîler ekseriyeti ihtiva etmektedir. Daha dokuz yaşında iken¹⁷⁷ ilimle tanışan İbn Hacer zamanının önde gelen alimlerinden ders almış, hadis tahsili için Şam, Mısır ve Hicaz'a birkaç kez seyahat etmiştir¹⁷⁸. Çok yönlü bir alim olan İbn Hacer'in bu durumunu telif etmiş olduğu eserlerden anlamaktayız. İlm-i ricâl konusunda bilgi sahibi olan İbn Hacer'e telif etmiş olduğu Tehzîbu't-Tehzîb ve Takrîbu't-Tehzîb isimli eserleri onun bu sahaya olan vukufiyetini göstermektedir. Çalışma-

171) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 184-5

172) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 184

173) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 148

174) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 202

175) İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, VIII, 405

176) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 191

177) Sakallı Talat, *Hadis Tartışmaları* (İbn Hacer-Bedrüddîn Aynî), s. 5

178) İbnu'l-İmâd Abdu'l-Hayy el-Hanbelî, *Şezerâtu'z-Zehab fî Ahbâri men Zeheb*, Beyrût, Trh., VII, 271

mızda görüldüğü gibi her ne kadar bazı râvîleri zikretmese veya sükut etse de onun bu sahada bir otorite olduğu kesindir. Onun ehl-i bid'at'tan rivâyet konusunda mutedil davrandığını "Her gurup, muhalifinin bid'at ehlî olduğunu iddia etmektedir. Bazen bu iddiada aşırılığa kaçılmakta ve muhalif taraf tekfir edilmektedir. Eğer bu ifadeler mutlak olarak kabul edilecek olsa tekfir edilmemiş gurup kalmayacaktır. İtimat edeceğimiz görüş şu olsa gerek: Dinden olduğu biddarure malum olan şeriatten mütevatir bir hükmü inkar veya bunun aksine itikat gibi bir bid'ate düşen kimsenin bid'atı onun rivâyetini ret ettirmeyi gerektirir."¹⁷⁹ anlamaktayız. O, bu ifadeleri ile dinin temel esaslarını inkar etmeyen bid'at ehlî olan kişilerin rivâyetini ret etmeyip almıştır. Ayrıca onun bid'at ehlî olanla hakkında ki "...Bil ki akaitteki ihtilaflardan dolayı bir cemaat diğer cemaatı taan etmektedir. Bu hususta uyanık olup haklı olmadıkça bu çeşit taanlara itimat etmemek gerekir."¹⁸⁰ ifadeleri de onun meseleye ılımlı baktığını göstermektedir.

Eserinde Süleyman b. Karm, Ziyâd b. İlâka ve İshak b. Mansûr gibi isimlerini vermediği râvîler, Kehmes b. el-Minhal gibi kendi değerlendirmesinin bulunmayıp sustuğu ve bidat ehlî olmakla beraber "leyse bi şey" "leyse bi zak" "leyse bi metîn" "leyyin" gibi zaptlarından dolayı tenkid edilen râvîler hakkındaki iyimserliği Buharî'nin râvîleri olmasından dolayı olduğu izlenimini uyandırmakla beraber, Buharî'nin bidat ehlî olmakla tenkid edilen tüm râvîleri hakkında bu türlü davrandığı da söylenemez. Onun "Cemaat kendisi ile ihticac etmiştir." gibi ifadeleri râvîyi savunmak için bir neden olsa da bu aynı zamanda ondan rivayette bulunan diğer eser sahipleri için de bir tadil ifadesi olmaktadır.

Ehl-i Sünnet'in ileri gelenlerinden Buharî'nin bile Halku'l-Kur'ân meselesinden dolayı başkaları tarafından cerh edilmesi İbn Hacer'in ne denli haklı olduğunu göstermektedir.

Çalışmamızı bu konudaki İbn Cerîr'in sözleriyle bitirmek istiyorum. "Eğer haklarında mezhebi bozuk isnat edilen herkes için bu iddia sabit olsa ve bundan dolayı o râvînin adaleti düşüp şehâdeti kabul edilmese idi her beldedeki muhaddislerin çoğunun terk edilmesi gerekirdi. Çünkü bu tür sayılan mezheplerden biri ile itham edilmeyen yok gibidir."¹⁸¹

179) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 138-9

180) İbn Hacer, *Mukaddime*, II, 138-9

181) et-Tehânevî, *Kavâid fi Ulûmi'l-Hadis*, I., 227